

ԱՐԵՒԵԼՔ

ՀԱՆԴԷՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ . — ԹԻՒ Զ.

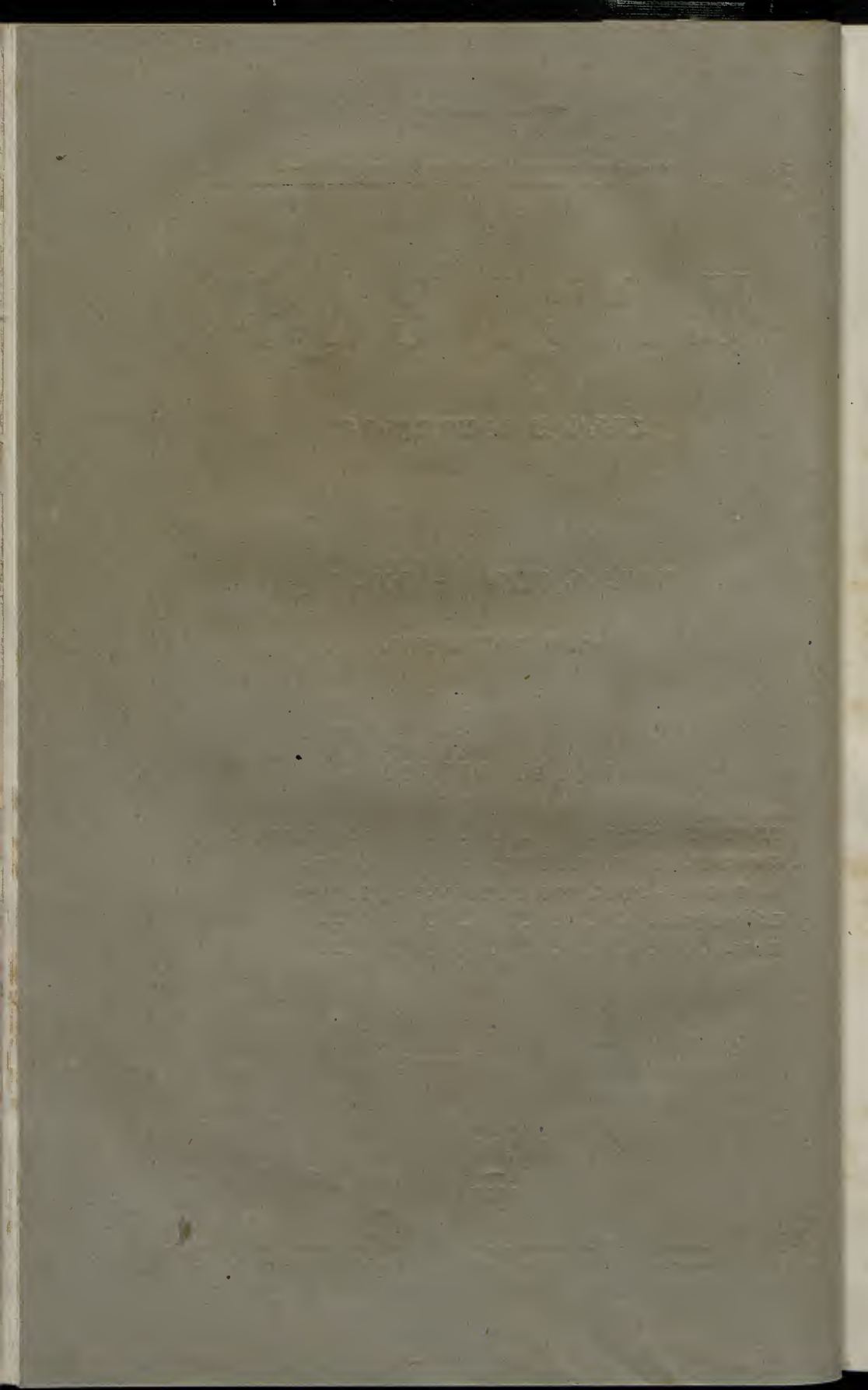
15. ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1855.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ ԿՏԱԿԸ	Ս. ՈՍԿԱՆԵԱՆ .
ՄԻԹԱՐԵԱՆ ՈՒՏԻՆ ՆՊԱՏԱԿԸ	ՀՐԱՆՏ .
Ա. ՏԻՄԱՅԻՆ ՏՂՈՒՆ ԹԱՏՐԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ .	ՀԱՐՄԱՅ .
ԱՅԼԵՒԱՅԼՔ	—
ՈՒՐԻՔԱ	—

ԲԱՐԻԶ .

1855

ԱՐԵՒԵԼՔ

ՀԱՆԴԷՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

Ա. Զ. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն

Մ Ո Ւ Ր Ա Տ Ե Ա Ն Կ Տ Ա Կ Ը

Երբ հայազգի մը իր հայրենիքին աւերակներէ հեռու, օտար
երկրի վրայ և օտար երկիրքի ներքեւ, իր օրերը կը մաշէ, և
ի հարկէ կը բռնադատուի իրեն նոր հայրենիք շինել այլատոհմ
սերունդի մէջ. և երբ այսպիսի տարաբաղդ վիճակին արիաբար
տանկելով, անոր յիշատակը երբէք չը մոռնար, անոր սէրը վառ
և բորբոք կը պահէ իր սիրտին մէջ. երբ, կեանքիս բխրագոյն
պարագաներէ մղեալ՝ վտանգին եզրը կ'իյնայ կամ բարօրութեան
զահը կը բաղմի, և իր բերանը անոր անունը միշտ կը կրկնէ կամ
վիճակը միշտ կը յիշէ. երբ իր ընտանիքին մէջ՝ զաւակներու
տեսքը վայելելու ատենը, իր հայրենակիցներու արտասուքը կամ
վիշտերը միտքը կը բերէ. երբ, այն աւերակներու կողմէ եկած
հով մը կը զգայ՝ և ինք ալ արտասուք կը թափէ և համաՎիշտ կը

տառապիւ. երբ իր կեանքը անոնց ճակատագրի հետ կը կապէ և հայրութեան կնիքով կը դրոշմէ այն կապը որ մեր նախնիքներու հետ հաղորդելու միակ թելն է. և երբ՝ այս կերպ ապրելէ ետեւ, իր կեանքին ծայրը կը հասնի, և մէկ ոտքը գերեզմանի մէջ, տակաւին իրեն կեանք տըտող հողը և արեւ կը յիշէ, և իբրեւ յետին բարեւանդին կտակ մը կը թողու. Հայաստանի ապագայ սերունդին համար. երբ կ'ըսեմ այսպիսի հայ մը աշխարհէ կ'ելնէ և աներևոյթ կ'ըլլայ, ի՞նչ սուանդ, ի՞նչ պարտք կը թողու ապագայ սերունդին. — Սէր : Ի՞նչ պաշտօն կը պահանջէ իր համահայր և համամայր շղթայներէ. — Սէր, սէր անհուն և անհատո՞ւմ. վասն զի, ինչպէս կ'ըսէ Երեւելի մատենագիր մը, սէր է տրիտուր սիրոյ (1) :

Այս այնքան օրինաւոր պարտք մ'է, այնքան նուիրական պաշտօն մ'է, որ աշխարհի ամէն կողմը, թէ՛ հին և թէ՛ նոր ազգերու մէջ, անվրէպ ի գործ դրեւր է միշտ : Գիտե՞նք թէ պատմութիւնը հայրենիքի ապերախտութեան շատ պժգալի օրինակներ կը յայտնէ, գիտե՞նք նաև թէ հայրենասէրը շատ անգամ հայրենիքին հողը համբուրելու և արեւ դիտելու սիրովանքէ ևս կը զրկուի : Հարկ է, իբրեւ վկայ ասոր, հիները մէջ բերել և օտար ազգերը յիշել. մեր տոհմային պատմութիւնը բաւական է, և մէկէն աւելի տրտմալի օրինակ կրնայ երևան հանել. մի՞թէ մինչև այսօր, մինչև հիմայ Հայաստանի ամենէ նուիրակամ զաւակները և պաշտպանները թշնամանքէ ուրիշ պատիւ ընդունէր են... : Այլ պատմութիւնը չը յիշէր հայրենասէր մը որ մահուանէ ետեւ արժանաւոր փառք, պատիւ և սէր գտած չ'ըլլայ հայրենիքի մէջ : Կարծես թէ ասիկայ, անոր կենդանութեան ատենը ապերախտ սիրալոյսը նշելով, կ'ուզէ անոր սէրը հաստատել և հաւատարմութիւնը փորձել, կարծես թէ քանի մը տարի կամաւ ապերախտ կ'ըլլայ որ յարատեւ երախտագիտութիւն մը յայտնելու պարտք ունենայ. վասն զի երբ մահը գայ և յափշտակէ դանիկա, տես անպէ՞ս յիշատակարանը կը կանգնի, ապաշաւը կը սկսի և անմեռ սիրոյ պաշտօնը կը նուիրի :

Մինչև մեր դարը Հայաստան այս կողմէ պատմութեան դրոշմ տակ չ'է ընկած, և եթէ փրատակներէ ուրիշ յիշատակարան մը չը

(1) L'amour est la récompense de l'amour.

տեսնելիւր իւր աւերաշատ (1) հողին վրայ, պատճառն այն է որ բարբարիկ աղգերու շաւիղը դեռ հոն կը տեսնուի : Նրբ ամէն երկրային իրաւունքէ թափուր, ամէն տեսակ հարստութենէ կոշտ պտեալ, ամէն փառքէ գուրկ կ'իյնայ անոր այլի Ոգին, և քրիստոնէայի արխանալի կտաւէ ուրիշ զարդ չը մնար իւր վրայ, իւր սիրտին մէջ տանար մը կը շինէ իւր հաւատարիմ դաւակներուն համար. շարականները կ'ըլլան յիշատակարան, և աղօթքը՝ սուրբ պաշտօն մը իւր սէրը յայտնելու և շնորհապարտ եռանդը նուիրելու համար : Հայրենիքի և հաւատքի խորանը կը միանան, մէկ սինի վրայ կը հաստատուին, և ամէն մարիկէ կ'աղաւտին : Խորոն կրկնակի սուրբ ուր երկրային սէրը երկնային սիրոյ աշտիճանը կ'էնէ, կը պարզի, կը մաքրի և բոլոր աշխարհի գրեթէ միակ և սիրուն տեսարան մը կը յայտնէ :

Արդ մինչև մեր դարը այսպէս վարելէ և պատմութեան գովեստի արժանի ըլլալէ ետեւ, հիմայ Հայաստան այս միակ խորանն ալ պիտի՞ կործանէ. պիտի՞ փոխէ իւր ընթացքը, պիտի՞ անարգէ իւր աւանդութիւնը, պիտի՞ մերժէ իւր դաւակները որ դեռ երեկ յետին սիրաբոյր շունչը տալով՝ անգառնալի քայլով իւր զիրկէ կը հեռացին : Ի՞նչ, մի՞թէ մեր դարու մէջ ճշմարիտ հայրենասէր չը կայ. մի՞թէ իւր սիրոյ արժանի ալ դաւակ մը չ'ունի. մի՞թէ Վաղարշանց դարմը չորցաւ, երբ Վասակներու սրղնահար սերունդը, դեռ կը աւելէ : Ո՛հ, ո՛չ. ոչ ընտ, եթէ ժանտ Վասակին թոռերը տակաւին անհետ չ'եղան (երկմիտ հայազգի Վենետիկի կողմը նայէ՛ և կատարեալ կը համոզուի), եթէ անոնք անհետ չ'եղան կ'ըսեմ, մեր մէջէ. հայրենասէրներու, այս՝ ճշմարիտ հայրենասէրներու սերունդը պեռ կ'ստորի և կը փայլի իսկ : Հարիւրին մէկը միայն յիշենք. — Մուրատեան բարերարն իւր կտակովը, այսինքն յաւիտենական վկայով մը որ դարէ դար, սեռէ սեռ, իւր հայրենասէր սիրտը և վեհ ոգին պիտի քարոզէ ի փառս Հայաստան աշխարհի : Յիւրաքանչեւ քարոսիւր հայ մը ըլլալու է մէկը, որ ան կտակը կարգալու առնել բոլորովին սիրով չը համակուի և չ'արտասէ. անկենդան հողի մը ունենալու է մէկը որ չ'զգայ անոր ազնիւ և տրամալի յոյսը որ հոն իւր մատերով կը գրոշմէ, և բոլոր ազգին կ'աւանդէ : Նրկու երեսի մէջ տասը անգամ իւր ազգին անունը կը

(1) Այս վերադիւրը Վակներ ճամբորդը կը տայ Հայաստանի. երանի՛ թէ իրաւ չ'ըլլար :

յիշէ. կրկին և կրկին անգամ անոր որբ և անոր տղաքներու ապագայ վիճակին վրայ կ'ամբիօրէ իր ուշադրութիւնը, անոնց լուսաւորութեան և բարօրութեան համար վարժարան մը շինելու տեսիլը կ'որոճայ իր միտքի մէջ, կը խորհի, կ'որոշէ, կտակահատար կ'ընարէ, միջնորդ կը դնէ և ինք իրեն օրինաւոր հրեաճ կանոնները կը շարէ. իր կիսամահ սիրտը անոր հոգով կը տառապի, կը փափագի որ գետին մը զընկ « և ասացեալ գետնի եկամտանքանի մանկանց տարեկան ծախսոց որ բաւական առի այնքան ՀԱՅՈՅ ԱԶԳԵՆ որբ և աղքատ մանկունք ասացեալ դպրատանն ձրխալէս ուսումն և լեզուք ուսանին և դատնան իւրեանց ՀԱՅՐԵՆԻՔՆ » : Նայէ՛ մէյ մը ինչ զգուշութեամբ, ինչ մարգարէական ոգով կը յաւելու « և պարտաւորութիւն չլինի ասացեալ դպրատանն ուսանողաց վերայ քահանայ լինելոյ » որպէս զի երկնիմի Մխիթարեանք չը յանդգնին իր ազգային վարժարանը հումէական աղօթարան մը ընել : Ուշ զի՛ր և լսէ՛ ինչ կերպով որբ և ծռուառ հայերուն համար միայն այսպիսի մշտական բարութիւն մը ընելու ատենը, իր հայրենասէր սիրտը կը յուզի և մերժում մը ընել չ'ուզելով վրայ կը բերէ, « Եթէ հարուստ անձինք ևս ԱԶԳԵՍ ՀԱՅՈՅ, կամեացին զմանկունս իւրեանց վերատացեալ դպրատանն ուսուցանել, կարողան, զծախսն հատուցանելով » որպէս զի իր կտակէ առաջ եկած բարութիւնը մասնաւոր բան մը չ'ըլլայ՝ այլ ընդհանուր աղղը վայելէ : Միտ զի՛ր և նշանագրէ նաեւ թէ ինչ հոգով երկու անգամ հաստատելէ ետեւ հոսալ կ'երեքնէ « քանզի զխտաւորութիւն իմ, վտան այս դպրատան շինութեան՝ է վտան աղքատ մանկանց ուսուցանելոյ, (և կտակածելով որ իր միտքը թիւր չը մէկնընի, կը կրկնէ) այսինքն վտան նոցա որոց հարքն չքաւորք են, և վտան չկարելոյ նոցա դժախտ դպրատան հատուցանել, զոնց առնեն ուսմամբ մանկանց իւրեանց, և անմեղ մանկունքն այնոքիկ մնան դուրի ի յամենայն ուսմանց և զխտութեանց. և որոց վտան զբեռէ ԸՍՏ ՄԵԾԻ ՄԱՍԻՆ ԱՆՏԵՐՈՒՆԶ ԱԶԳՍ ՀԱՅՈՅ տգէտք են » : Ասկէ գործովալի խօսք կ'ըլլայ մի՞ հոգեվարքի մէջ տանջւող մարդու մը կողմէ : Այլ իր ազնիւ սիրտը այսքանով չը բաւականար. հայրենական իր սուրբ պարտքը կատարելէ ետեւ կը փափաղի, կը յուսայ « զի և այլք հարուստ անձինք ԱԶԳԵՍ ՀԱՅՈՅ, յետ ճաշակելոյ դրադցրութիւն ուսման դպրատանն, զորս իմով միջնորդութեամբ սկսանի, և նորա իմոց շաւղացն հետեւեցին » : Ի՛նչ սէր. ի՛նչ

գործով իր հայրենիքին վրայ . ինչ անուշ հրաւեր մահուան դուռէն
դէպ ի հայազգի սիրտերու որ փութան, զան, աշխատին, հնա-
րին եղածն ընեն « զի այնու կարելի լինիցի սփռել ի մէջ աղգիս,
եթէ ոչ բոլորովին, զոնէ ըստ մասին, լոյս գիտութեան և իմաս-
տութեան . և ԱՆՏԵՐՈՒՆՉ ԱԶԳՍ զարթնուցու ի քնոյ ծմրութեան և
անհոգութեան » : Վէ՛հ յորդոր և քաջալեր, որ տասնևիններորդ
դարու հայերուն նկարագիրը կրնայ ըլլալ..... :

Ահա այսպիսի մեծ հայրենասէր մը կ'անարգւի հիմայ վատ-
շուէր Մխիթարեաններէ : Երբ այսպիսի մարդու մը յիշատակը
անտրտէն թողեր է հոյ ազգը . Երբ այսպիսի բարերարի մը ա-
նունը և կտակը կը դանդաղի պաշտպանել Հայաստան . Երբ
այսպիսի ազնիւ յիշատակ մը գրեթէ կէս դարէ ետեւ, տակաւին
անյիշատակ կը թողու հայրենիքը :

Հայազգիք, այսպիսի անհոգութիւն մըներելի չ'է մեզի բարերար
Մուրադեանին համար՝ երբ անիկա, հոգի տալու ատենը, կ'աշ-
խատէր մեր անհոգութիւնը փարատելու . ներելի չ'է մեզի այս-
պիսի ծմրութիւն մը երբ անիկա մեր ծմրութիւնը ջնջելու, կտակով
քաջալեր և հրաւեր կը տայ . Ամօթ է մեր հայրենիքին որ այս լու-
սաւորեալ դարու մէջ կը մոռնայ իր պարտքը կատարել երբ ան-
ցեալ դարերու մէջ միշտ իր դատակներու անունը յիշատակաւ
կը տօնէր : Ժամանակը եկաւ, եթէ ոչ կտակին հրաւերը կատա-
րելու զոնէ՛ անոր տէրը պաշտպանելու . օրը ծնու ուր հարկ է որ
բարերար հայրենասէրի մը արժանի պատիւը տանք և մեր սէրը
և շնորհակալու ոգին աշխարհի տկներն յայտնենք՝ անոր յիշա-
տակը յարգել տալով, և անիրաւ կրօնաւորներու դէմ զինելով .
Ժամը հնչեց, և պատիւը կը պահանջէ որ երևան էրենք և Արա-
րատայ զնաւկի մը քրտամբ հատաքաւ ոսկին բարի մը զանձը
ընիալը արգիլենք, եթէ մեր տկար և նիհար բաղունները չ'են կրնար
յիշատակարան մը կանգնել, եթէ մեր ուժը չը բաւեր որ Հայաս-
տանի իրաւունքը և սրբերու բաժինը ապահովենք, զոնէ՛ սիրտե-
րիս բանանք և բերաննուս կապը խզենք . բողոքենք Ասիայի մէջ,
բողոքենք Յւրոպայի կողմերը, բողոքենք ամէն տեղ այսօր,
վաղը և յարաժամ, բողոքենք մինչև արդարութեան տառնալը,
բողոքենք առ առատաւ որպէս զի օր մը մեր թոռերը չ'ըսեն
« ինչ վատ հայրերու դատակներ ենք . » մեզի նկարագիր առնենք
այն երեւելի խօսքը որ ամէն ժամանակի հարստահար սիրտերու
արձագանգն է . — արդարութիւն, արդարութիւն ամէն բանէ

առաջ, արդարութիւն նաեւ եթէ աշխարհ կործանի : « La justice avant tout, même quand l'univers en périrait. »

Ս. ՈՍԿԱՆԵԱՆ

ԴԱՏԱԿԱՆ

ՄԻՐԹԱՐԵԱՆ ՈՒԽՏԻՆ ՆՊԱՏԱԿԸ

Զարմանալի բան է որ երբ մեր ազգը կուրօրէն Մխիթարեաններու բարեմտութեան կը հաւատար, բարութիւնը անոնց վարքին վրայ կը կասկածէր, անոնց քայլերը կը լրտեսէր, կը դատէր, արդիւնքը կը կշռէր և մեր ընկու պաշտօնը խզելու կը կատարէր : Արտաքույ կարգի երևոյթ մը կը համարուի այս, եթէ անոնց մէկուկէս դարու երկզկմի խաբէբայութիւնը չ'ըլլայ հոն՝ որ մեր անհոգութիւնը անմեղադիր ընէ : Չ'ենք ուզեր քննել հոս թէ բարութիւնը իրաւունք ունի՞ թէ չ'է այս պարագայի մէջ . միայն կը վտածանք մեր շնորհակալութիւնը յայտնել հոռմէական կրօնաւորներու որք այս աներես մխարանութեան ոգին և սիրտը մերկանգամ երևան հանեցին և անուղղակի կերպով մեր ազգին նշանաւոր ծառայութիւն մը ըրին : Ո՞վ գիտէ զեւ. քանի տարի վաղրասպար պիտի պրտայինք, բողոքէինք այսպիսի մարդերու դէմ, և մէկը մեզի չը պիտի հաւատար, մամաւանդ թէ ամէն մարդ պիտի ըսեր (ինչպէս շատերը տգիտաբար ըսին) թէ գրպարտութիւն կ'ընենք : Ո՞վ գիտէ զեւ. քանի՞ տարի մեր ազգը պիտի յարգէր այսպիսի կրօնական ուխտ մը և ամէն կերպ օգուծիւն պիտի ընէր անոր, երբ անիկա զարշ սիրտով բարերար հայրենասէրի մը կոտակը ոտքի տակ կ'առնէր, ազգային իրաւունքը և որբերու ստակը կը յախշտակէր կ'ուտէր : Ո՞վ գիտէ զեւ. քանի ժամանակ հայերը պիտի համոզեալ մնային թէ այս ուխտին նպատակը անշահատէր ազգասիրութիւն մ'է, երբ անիկա ազգին անունը արեւը բաւական չը սեպելով

անոր այժմեայ դաւանութիւնը կործանելու համար տկան կը հատանէր : Մխիթարեաններու վստահութիւնը այնքան մեծ էր մեր կուրծքէն և անհոգութեան վրայ, որ համոզուած էին թէ բարութեան կասկածը փարատելով՝ ամէն բան պիտի լիննայ և կարգի պիտի մտնէ, և իրենց զաղտնիքը միշտ պիտի մնայ այն մութին մէջ ուր, երկար ատենէ ի վեր, կը պահուի կը պահուի : Ահա այս համոզումով է որ զաղտագողի զիրք մը տպած ունին միայն բարին՝ և քանի մը պաշտօնակալ հռոմէականներու համար : Այս գրքովէ ետքը ելաւ Հաստնեանին այլանդակ զիրքը. Հաստնեանին զիրքէ ետեւ Պարսաւագիրքը, որու նման հրէշային բան չը գտնուի եւրոպայի մէջ. պարսաւագիրքէ ետեւ Յայտարարութիւնը, և ո՞վ զիսէ ասկէ ալ ինչ նոր նոր զիրքեր պիտի բուսնին. վասն զի այս ամէնն ալ փտուն և ապականակիր դէպքերով լի են, և այսպիսի դէպքերու արդիւնաւոր ըլլալը բնական և առօրեայ էրևոյթ մ'է, պատմութեան մէջ : Ուրեմն ճշդիւ կրնայ ըսիլ թէ այս գրքովն է պատճառ այն անակնկալ փոթորիկին որ մինչև հիմայ կըտես և հաւանականաբար դեռ շատ ատեն պիտի տես : Արդէն այս փոթորիկը Մխիթարեան անունին բարոյական մահ մը տուաւ. ո՞վ զիսէ թերեւ ուրիշ մահաբեր հարուածով մ'ալ մեր ազգը բոլորովին կ'ազատէ այնպիսի անօրէն մարդերու ճիւղանէն :

Այս գրքովին անունն է Պատագովորիւն, և որովհետեւ քրիստոնէութեան մի և միակ իշխանին համար գրուած և անոր առաքւած է, հաւատալի է թէ ճշմարտութենէ ուրիշ բան չը պարտնակեր. սուտի հանդարտ սիրտով քննենք նայինք մէյմը զան և մեր ազգին առջեւ պարզաբար յայտնենք այն ճշմարտութիւնը : Ճշմարտութենէ միշտ բարիք կը ծագի, մանաւանդ երբ անոր ծարգմանը կրօնական ուխտ մ'է և Հոռմայ սուրբ աթոռին կը հպատակի :

Հեղինակը՝ այսինքն բոլոր վանքը, կ'ենթադրէ թէ Հայաստան Սարակիճոսներու տակ ըջնալէ ետեւ « իր կրօնական աւանդութիւնները անբիծ չը մնային... և թէ հայ կղերը տկար և ափ մը անպիտան ու տղէտ անձինք ըլլալով, բաւական չ'էր ուղղափառ ճշմարտութեան բոցը սնուցանելու » : Ուսկէ կը հետեւի թէ չաւրափառ ճշմարտութիւնը կը տիրէր հայերու վրայ և կ'այրէր կը մրկէր անոնց սիրտը : Արդարեւ զանոն վիճակ և գծալի տեսարան, մանաւանդ հռոմէական քնքուշ սիրտերու համար որք նոյն ժամա-

նակին մէջ Եւրոպայի կէս մասը արիւնջուայ կ'ընէին որ հաւատարմեան խարոյկը անշէջ մնայ : Հեղինակը իրաւունք ունի ըսելու թէ հայ կղերը հաւատոյ բոցը չ'էր կրնար սնուցանելու, վասն զի չ'էր կրնար և չ'էր ուղեր մարդերը բռնել և ողջանդամ կրակի մէջ նետել որ հոն երթան ճշմարիտ հաւատով բորբոքին և հաւատոյ բոցը իրենց ոսկրներով վառ և բարբոք պահեն : Հռոմէական կղերը այն բոցը սնուցանելու ազնիւ ճամբայ գտեր էր. ով որ կասկածի մը տեղի կը տար, և որու վրայ որ թերահաւատ բիծ մը կը տեսնուէր այն բոցին ճարակ կ'ըլլար . ի՞նչ խոնկ ուղղափառ ճշմարտութեան համար :

Քանի մը բարամուլ հայեր և հոռոմէական կրօնաւորներ Հայաստանի այս մոլորութիւնը տեսնելով չ'են զիմանար, և, ինչպէս կ'ըսէ հեղինակը, Լուսինա՛ւք կ'աշխատին որ այն ուղղափառ ճշմարտութիւնը քարոզեն և ընդունել տան : Այլ հայերու բարքը չը ճանչնալով անոնց « սիրաւ չ'են կրնար շահիլ » :

Մխիթար կը ծնանի. հայու դաւանկ և հայու արինք. չափահաս կ'ըլլայ չ'ըլլար իր վրայ կ'առնէ այն սիրտերը շահելու : Նախ հայ վարդապետներու աշակերտ կ'ըլլայ, և ամէն ճիգը կը թափէ, հայերը շահելու երակը կամ ջիւղ ռ'ըրը ըլլալը կը հասկընայ և իր միտքի մէջ կը նշանակէ դան : Ետքը կ'ենէ Յիսուսեան կրօնաւորներու ոտքը կ'իյնայ որ ճշմարտութիւնը լաւ մը սովորի և « սիրտ շահելու » ուսկանը կը քննէ, կը քակէ, կը ջինէ, նորէն կը քակէ նորէն կը ջինէ մինչև որ իր մատերը կրնան անոր ամէն լարերը կատարեալ ճիւսել :

Յիսուսեանք անոր յաջողակ ըլլալը տեսնելով իրենց սովորական արհեստին մէջ, կ'ուրախանան և քահանայ կ'օրհնեն զանիկա : Կ'երևայ թէ Յիսուսեաններու օրհնենքը Մխիթարեաններու վրայէ պակաս չ'է մինչև մեր օրերը :

Մխիթար ասով աւելի կը քաջալերի. ի բնէ տաքարին, մոլի եռանդին հուրն ալ սիրտին մէջ ընդունելէ ետեւ, ալ չը կրնար համբերել, « սիրտ շահելու » փափագով կ'եռայ կ'եփի, կը վաղէ Պոլիս կը գայ, իր ձեռքով ուսկան մը կը ջինէ, կը լարէ, հայ մողովուրդին մէջ կը նետէ, ու կը սկսի հեղինակին ըսածին նայելով « շատ պտուղներ քաղել ուղղափառ հաւատարին » :

« Մեծ էր իրեն համար պատրաստուած հունձքը. » վարպետորդի Մխիթարը կը տեսնէ դան և արտաքոյ կարգի փափագ մը կը դգայ, բերնին շուրերը կը վաղեն, սիրտին խղերը կը հալին, ի՞նչ

ընելը չ'իյտէ որ ամենը ժողովէ Հոռմայ մասանը տանի և հատիկ մը չը կորուսանէ : « Մեծ էր իրեն համար պատրաստուած հունձքը . » Գլխամբ և մտադիր կը հաւանիմք թէ այնպէս էր, և տհաւոր համար կը ներեմք այս նոր տեսակ հնձողին, վասն զի սիրտ շահելու հոսանքը ոսկի շահելու տէնդէն վար չը մնար . միայն հեղինակը կըմոռնայ գրելու թէ Մխիթար ոսկին ալ շատ կը սիրէր մի՞ . իր թոռերը ոսկէ սովորեր են արդեօք մինչև որբերու բաժինը և իրաւունքը ուտել և աղջ մը կապտել կողոպտել : . . . :

« Մեծ էր իրեն համար պատրաստուած հունձքը . » Մխիթար կը տեսնէ, կը քննէ զան . ուսկանին լարերովը իր ուժը կը չափէ և կը համոզի թէ՛ ինքը մինակ բաւական չ'է՝ օգնականի կարօտ է, ուստի միտքը կը գնէ « ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱԽՈՐՆԵՐՈՒ միաբանութիւն մը հաստատուել » որ այն հունձքը չը կորուստի կամ մոլորութեան բերրի դաշտին վրայ չը ծափի և ուրիշ յոռեգոյն մոլորութիւններու արմատներ ըլլայ : Իր օգնականները « պատրաստուած հունձքին » շատութեան նայելով և քիչ մ'ալ հասարակէկ փշերու ծայրը տեսնելով կը վնասին և ետ կը քաշին : Ուրիշ հնձելու տեղեր շատ . հոռմութիւնը Սսիան քաղեմ ըսելու ատենը Երոսայիս կէսը իր ձեռքէն ելաւ . մոլորութեան որումը հիմա-հոն այնպիսի արմատ մ'ունի որ միշտ գէպ ի Հոռմ երթալու վրայ է . . . : Մխիթար Յիսուսեանի աշակերտ է, այս ամենը գիտէ, այլ չը վնասիր . անգրգուշիկ կը մնայ այն հունձքին առջև թէպէտ « Պօսոյ հերձուածող պատրիարքէն հալածուի » : Ի վերջէ ասդի կ'իյնայ, անդի կ'երթայ քանի մը հաւատարիմ մշակներ կը գտնէ . յոյս, քաջալեր կուտայ . փառք, երկինք կը խոստանայ կը համոզէ պանոնք և միատեղ իր « առաքելական տոբոը » Մեծոն քաղաքը կը տանի, « հաւատաւորներու շերմեանդութենէ շատ նպաստներ կը տեսնէ » . վաճը մը, իր եկեղեցիով, կը կանգնէ և կը սկսի հոն հունձի համար մանգաղներ պատրաստել : Կզմէս ԺԱՐ այս ամենը կը տեսնէ և կ'օրհնէ կարգաւորը և իր կարգը որ « ուղղափառ ճշմարտութիւնները պիտի տարածէր » : Հեղինակը շատ վարպետ ոճով կը պատմէ Մխիթարայ բոլոր ըրածը . այլ դու սիրելի ունկնդիր այս միտքդ սլանէ և եթէ կարելի է միշտ յիշէ թէ մինչև հիմայ աղգի, հայրենիքի, գիտութեան խօսք չը կայ հոն . Մխիթարայ կամբը և նպատակը, ջանքը և դիտաւորութիւնը Հոռմեական շահն է, և կրօնական մոլի եռանդով մը կը պնդանայ :

Ան ատենը, կը շարունակէ հեղինակը « Հայաստանի ժողո-

վորդը ոչ միայն մոլորութեան գերի էր, այլ և տգիտութեան.... ոչ միայն հերետիկոսներու մոլորութեանց տակը ֆիացեր էր, այլ և ամենաթանձր տգիտութեան մատնուած էր, ուստի իր խելքը զիրաւ ամէն բանի չ'էր համոզեր » :

Զարմանք. այս ի՞նչ սպշութիւն է. հայերը Հռոմէական եկեղեցւոյ բիրաւոր մտրդեր այրելը սպաննելը կը լսեն, Քրիստոսի խաչին համար կամ տաւի ճիշդ ըսենք անոր անունով եղած անլուր հալածանք մը կը տեսնեն Նւրպոյի մէջ, անոր ճշմարիտ և սարսափելի պատմութիւնը կ'իմանան ճամբորդներէ, և ի վերայ այսր ամենայնի չ'են համոզւիր թէ « ուղղափառ ճշմարտութեան » հրաշքներն են անոնք. արդարև ասկէ անդին մոլորութիւն չ'ըլլար և Հայերը ամենէ կամակոր հերետիկոս են որք Հռոմին սառնեղէ սատանայէն աւելի կը խրտնուն :

Վարսէտ Մխիթարը Մեծոն քաղաքը հասնելէ ետև իր ուղկանը նորէն կը լարէ, կը շխտէ, կը կարկտէ և նորէն հերետիկոսներուն մէջ կը նետէ, այլ շատ չ'երթար կը տեսնէ որ հոն նշանական որս մը չ'ը կայ. կը տրտմի կը մոմտայ և իվերջէ հետևեալ դարանը կը հնարէ : Հայ ժողովուրդը տգէտ է, կ'ըսէ ինք իրեն, տգէտը կեղին վրայ աւելի յարգ ունի քան թէ ծառին. իդմէ առաջ քարոզողները այս պղտի պարագային ուշ չ'ը զրին, և ուղեցին մէկ հարուստով կեղևը և ծառը կոտորել ու ջնջել, և մոլորութիւնը արմատաքի իղել անոնց կոշտ սիրտերէ. զովքէլ' ջանք, այլ ի՞նչ անխոհմութիւն. վասն զի ժողովուրդը այս տեսնելով աւելի բարկացաւ և ալ աւելի մոլորութեան մէջ ընկաւ : Հայ կրօնքին կեղևը երեսէն յարգենք և ամենեւին չ'ը դաշինք անոր, թէպէտև անպիտան և պատառուն բան մը ըլլայ այն. անոր հիւժը ծծենք չորցընենք զաղանի կերպով. մենք մեր նպատակին հասած կ'ըլլանք. ժողովուրդը բան մը չ'իմանար կը խաբւի և իր սիրտը կը բանայ մեղ.... ան ասեմը միայն աս մոլորեալ սիրտը կը շահինք : « Շատ հարկաւոր է որ հիմեկուրնէ մտադրութիւն ըլլուի այս պարագայիս » կ'ըսէ հեղինակը. մենք ալ նոյնը կը կրկնենք և նորէն կ'աղաչենք որ սիրելի ունկնդիրը այս պարագայն ալ իր միտքի մէջ պահէ :

Թիւրքիայի և Վենէտիկի մէջ պատերազմ ըլլալով այն ժամանակները, Մուսայի նահանգը տակովւրայ կ'ըլլայ. Մեծոն կ'առնուի, և քաղաքը և Մխիթարեան վանքը տհազին վտանգի մէջ կ'իյնան կ'այրին, կ'աւերին Թիւրքերու կատաղութենէն :

Հեղինակը՝ ճշմարտութեանը բաբին յայտնելու վտափազով կ'ըսէ

Թէ « Պօլսոյ հերձուածողաց զրգուածեամբ » յաղծականները Մխիթարը սպաննել կ'ուզէն, այլ տախկաց իր աշակերտներով անփնաս կրնայ խոյս տալ և ազատիլ : Ասոր ալ կը հաւանինք. աս ալ կ'ընդունինք. հոռմէական ճշմարտութիւն մ'է աս ալ, մերժելը մէղք է : Պատմութիւն սովորելու համար հոռմէական հեղինակներ կարգալու է. աս ալ զիտենք և կը փախագիծնք որ ամէն Հայերը գիտնան : Երբ Մխիթար « նախախնամութեան մատնաւոր կերպով » ամէն վտանգէ և հերձուածողներէ գոգուեալ թխքերու ձեռքէն կ'ազատի, Սեծոնէ կ'էնէ սուրբ Ղազարու կղզին կ'ապաւինի, կը հաստատուի, տեղի ընտիր վանք մը կը կանգնէ « ուր օրէ օր նոր աշակերտներ ժողովրդոց » : Այն մարդը որ տգէտ է կամ քեանքեր արեւելեան ժողովրդոց » : Այն մարդը որ տգէտ է կամ կածի և խայծի մը կուրօրէն չը մօտենար, և հետևաբար անոր որսը զիւրաւ չ'ըլլար : Մխիթար լաւ զիտէ այս հասարակ ճշմարտութիւնը, այլ նոր փորձ մը ընել կ'ուզէ, իր ուսկանը կ'առնէ և Սուրբ Ղազարու կղզիէն վերադառնալու կը նետէ զան հերետիկոսներու մէջ. տգէտ հայերը կը խորշին և ուղղափառ ճշմարտութեան խայծերը թիւնալի հատերու տեղ գնելով մոլորութեան ժայռին ներքը կը սլաւապարիւն : Նայէ՛ մէյմը սա կասկածոտ հայերուն սատանութեան..... : Մխիթար ուսկանին մէջ քանի մը անպիտան էակներու փշուրքէ ուրիշ բան չը գիտելով ի վերջէ կը համոզի որ ուսկանով վայրապար սլիտի աշխատի և կը սկսի անհնարին ետանդով զիրքերու, տետրակներու ետեւ ըլլալ, շարագրել, տպել, հրատարակել, հայերու մէջ գիտութիւններու ճաշակը տարածել և անոնց տգիտութիւնը փարատել որպէս զի ուղղափառ ճշմարտութիւնը ընդունին, կամ աւելի յայտնի ըսենք, բարձր ճանչնան : Այս նոր ճամբաց մ'է՛ մի և նոյն նպատակի հասնելու համար. ասաջինը չը յաջողեցաւ, վտանգի տգիտութեան սլաւապարը կար, սլաւապար անագին, որու վրայէ հոռմէական կրօնը չ'էր կրնար ցածքել : Նշանակելի է թէ հոռմութիւնը հաւատքը գիտութեանէ կը խնդրէր և անով կ'ուղէր իր դրօշակը կանգնել Ասիայի մէջ, ինչ տանն Երտագայի կողմերը գիտութիւնը բանտարկել կը չարչրէր :

Հեղինակին զրածին նայելով հիմա Մխիթար « երկու ամենագոր միջոց ունի » և եթէ իր նպատակին չը հասնի, արգանք մեղքը

հայերուն վիզը կ'ըլլայ որ ո՛չ ականջով կ'ուզեն լսել և ոչ բերնով ճաշակել « ուղղափառ ճշմարտութիւնը » :

Հեղինակը վախճանով թէ Մխիթարայ գիրքը շինելու պարագայիւր ուրիշ միտքի չ'առնելի՝ կը յաւելու զգուշութեամբ « իր նպատակն էր հերետիկոսութեան ազանդներուն դէմ պատերազմիլ երկու ամենազօր միջոցով » : Միրելի ունկնդիր է՞ծէ կը տաղտկաս միտքդ պահելու, զոնէ տեղ մը նշանադրէ՛ աս ալ, վասն զի մեր ազգին շատ հարկաւոր է գիտնալ թէ Մխիթարեաններու բոլոր գիրքերը այս միտքով և նպատակով շինուած են :

Հոռմայ անարատ զահը վարպետորդի Մխիթարին միտքը լաւ մը չ'ըմբռներ, և չը հասկընալով թէ անոր երեսէն ցոյց տըւած բարեկամութիւնը « հայ սիրտերը շահելու » համար է միայն, կը կասկածի, կ'երկբայի. ի՞նչ անիրաւ կասկած, և ի՞նչ անտեղի երկբայ զոր Մխիթար շուտով կը փարատէ իր դարանը երեսան համելով և իր սիրտը յայտնելով : Հոռմայ « գերագոյն ատենան » լաւ մը քննելէ զննելէ ետեւ կը համազօր թէ անոր միտքը բարի է և սիրտը բարեգոյն թէպէտեւ իր դարանը մէջէմէջ բան մը ըլլայ՝ սուտի չ'ուզէր զանկա զատապարտել : Կնչ գերագոյն ատենան :

Ասով Մխիթար և իր աշակերտները տւելի կը քաջալերին և ուր աւելի հոսանքով կ'աշխատին որ « հայերուն միտքը ազնուացընեն, որպէս զի կրօնքի ճշմարտութիւնները զիրաւ կարենան ըմբռնել » : Միրելի ունկնդիր հաճէ՛, իսէր ճշմարտութեան, աս ալ տեղ մը նշանակելու. աս ալ ճշմարտութիւն մ'է որ չ'արափառ միտք մը կրնայ ազնուացընել : Մխիթարայ ուխտը բարական կասկածէ և զատապարտութենէ ազատելով իր ամէն ջանքը հայերուն կողմը կ'ուղղէ և այնքան վարպետ կերպով կը շարժի որ քանի մը հարուստներու սիրտը կը զրաւէ « անոնց հարստութեան պղտի մաս մը » : Կ'ընդունի և զպրատուններ կը կանգնէ « ուր հայոց երիտասարդները կարենան բարեպաշտ կրթութիւն ընդունիլ » : Այս կերպով կը հաստատւին Վենետիկի և Բարիդի զպրատունները « ուսկէց այնչափ բարեպաշտ և ունեալ աշակերտներ կ'ելլեն » : Հեղինակը քանի մը տողի մէջ բարեպաշտ բառը երկու անգամ կը կրկնէ. դո՛ւ, սիրելի ունկնդիր, զոնէ մէկ անգամ նշանակէ՛ զան. վասն զի ճիմայ արևու պէս յայտնի է թէ բարեպաշտութիւնը բարական պաշտում ըսել է :

Այս բաներէս յայտնի է, կը շարայարէ հեղինակը, թէ Մխիթար

և իր արբանեակները « աւետարանի ճշմարիտ լոյսը ծաւալեցին հոյ ժողովրդեան մէջ ու մորյակալներու բազմութիւն մը ուղղա-
փառութեան դառյուցին » : Յիմա կը մնայ ուրիշ բազմութիւն մը.
մենք անոր սիրտն ալ կը շահէինք, մենք դանիկա ալ բարական
կ'ընէինք եթէ... ինչպէս ըսեմք, եթէ քանի մը ճշմարտասէր
մարդեր զմեզ չ'ամբաստանէին. ո՛ր անտանելի ասկերախառնութիւն.
էրբ մենք « ուղղափառ ճշմարտութիւնը տարածելու համար » ինչ
զխմակ տունելը չ'էնք զիտեր, էրբ մենք երկզիմի, էրկսիրտ և
երկմիտ ըլլալու յանձն կ'առնունք, անոնք մեր վրայ կը կասկա-
ծին. հայերը անոնցմէ աւելի բարեւիրտ են և ջնոգհակալու խօս-
քերէ ուրիշ բան մը չ'են ըսեր մեզի : Այս « նախատական կաս-
կածը » հեղինակին շատ վիշտ պատճառներ է անտարակոյս,
վասն զի կրկին և կրկին անգամ անոր դէմ կը բողոքէ և փաստ
փաստի վրայ կը կուտակէ որ իր բուն միտքը հասկեցի : Իր
հաւանդը այնչափ է որ բերնէն նոր գաղտնիք մ'ալ կը փախչի. Մխի-
թարեան միտքանութիւնը ոչ միայն կրօնական և ուսումնական այլ և
քաղաքական կրթութիւն կուտայ իր աշակերտներու : Փաղաքական
կրթութիւն ըսելը Փրամսերէն education politique կը նշանակէ :
Մի՞թէ Բազմալեզր կրնայ մեզի մեկնել այս բառին բուն միտքը
վասն զի անկէ շատ հետեանք կ'երնէ և... : Կաւը չը խառնենք
տակէն գէշ հոտ կը բուրէ, կ'ըսէ ճիշտ առակ մը :

Հեղինակը կ'ըսէ նաև թէ « Մխիթարեանը համոզուած են՝ որ
հայոց մէծ մասը տգիտութեամբ կը մոլորի, ոչ չար կամաց
զրգուածենէն » : Արդարեւ կատակելի համոզում մ'է այս, և ա-
պուշ մարդ մը հազիւ կը յանգցնի զրել թո՛ղ թէ իրբն գաւառու-
թիւն բարի մը աստքել : Նւս՛ակէ գիտեն թէ տգիտութեամբ կը
մոլորինք, և ո՛րակէ լսեր են որ տգիտութիւնն է պատճառ և ոչ
ուրիշ բան մը. եթէ Սուրբ Աստուծոյ վանքին մէջ մարգարէ մը
կայ, թող երեսն ելնէ՛ որ տասնեկներորդ դարը տեսնէ և ճանչնայ
զանիկա : Այս ի՞նչ անլուր յիմարտութիւն է. մենք բարութեան
լուծը չ'էմք ուղեր, և բնու չ'ուղենք պիտի, մեր ճիտը առնուլ,
Մխիթարեանը կը ժտի հաստատել թէ այն մեր տգիտութենէ յա-
ռաջ կուգայ..... :

Այս ամենը զրէկէ և այլանդակ դատումով իր միտքը յայտնելէ
ետեւ, հեղինակը վրայ կը բերէ « ուրեմն ամենայն ճշմարտու-
թեամբ կրնայ ըսուիլ թէ ուղղափառ հաւատքը մասնաւորապէս
իրենց (Մխիթարեաններու) շատ երախտագէտ է » : Զարափառ

ճշմարտութիւնը կը բռնազատէ ըսել թէ հոս հեղինակը իրատունք ունի . այո՛ բարեութիւնը երախտապարտ է Մխիթարայ, այո՛ այս մարդը հռոմէական կրօնքի շատ ծառայութիւն ըրաւ, այո՛ իր թոռերը մինչև հիմա շատ արիւն ու քիբոտ կը թափեն որ հռոմեութիւնը Ասիայի մանուսնդ Հայաստանի մէջ ծառայի . այլ մենք Մխիթարայ ուխտին արհամարհանքէ ուրիշ պարտաւորութիւն մը չ'ունինք յայտնելու, վասն զի ինչ որ ըրեր է անիկա « հերձուածողաց սիրտը շահելու համար է » . և եթէ ատեն ատեն սէր և բարեկամութիւն ցոյց տուեր է « հերձուածողաց դարձին արգելքները չջատցընելու և իրկութեան գուռը անոնց չը գոցելու համար » է այն :

Այսպէս կը գրէ հեղինակը և յաղթութեան ոգետու հովը զգալով իր սիրտին մէջ, կ'ուտի, կը վերայ և յետին անգամ « անհ, կը գոչէ, անհ քիչ խօսքով Մխիթարեանց հերձուածողներուն ցըցուցած կողմնասիրութիւնը . թէ որ աս բանս յանցանք է՞նէ, թո՛ղ որուն որ կը վայելէ նէ դատէ : »

Չ'է, սեւերես Մխիթարեան, յանցանք չ'է քեզի, փառք է . եթէ յանցաւոր մը կայ այս ամէն կուրի մէջ՝ Հայն է անիկա, որ քու մուրը և ազգային բարեկամութեան հաւտալով ինք իր ձեռքով իր սիրտին անպարմանելի վէրք մը տուաւ :

Չառագոյլաբոս հեղինակը այս էտքի խօսքերն ալ բաւական չը սեղելով ուրիշ նոր և սուտումուտ փաստերով կը ջանայ Սուրբ Ղազարու վանքին ներկայ վարումը պաշտպանել : Մենք արժանի տնգամ չ'ենք համարիր դանոնք քննելու և ջրելու . ինչ կը մնայ բանադատին ըսել էրք հեղինակը Նաբոլէսն Աը կը յիշէ և կը յանդգնի սնդել թէ Մխիթարեան ուխտը իրեն արդիւնքով աղատեցաւ այս աշխարհակալի ձեռքէ, էրք աւանդութիւնը և պատմութիւնը տնուրանալի կերպով կը վկայեն որ թիւրքիայի հպատակ ըլլալով վնաս մը չը կրեց այն մարդու կողմէ : Բարին ալ սուտ ըսել կ'ըլլայ մի՞ ո՛վ Հիւրմիւղեան վանապետ... :

Սուրբ Ղազարու կրօնատրոնները սովորութիւն ունին իրենց նախահայրին քանի մը փառաւոր վերագիրներ ընծայել, և առջր, մեծ, յաւանորոգ Մխիթար տնուանել : Մերկայ թէ այս ամէնը բաւական չ'է հիմայ, վասն զի երկղիմի, կոտ աւելի ճիշդ ըսելով, բազմաղիմի հեղինակը ուրիշ պատուանոն մ'ալ կը հնարէ և « Հայաստանի Առաքեալ » կը կոչէ զանիկա : Առաքեալ, և ո՞րու կողմէ արդեօք . և արդեօք ո՞րու հրամանաւ... : Մի՛ հարցընէր

բնաւ սիրելի ունկնդիր. եկո՛ւ միաբերան Հայորստակ Մխիթար
ըսենք սըւտր և մեր խօսքին վերջ զնենք այս անգամ :

ՀՐԱՆՏ

ԹԱՏՐԱԿԱՆ

Ա. ՏԻՒՄԱՅԻՆ ՏՂՈՒՆ ԹԱՏՐԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ

Այս տարւան ամենէ երևելի ծառերգութիւնը Ալէքսանդր
Տիւմային տղուն շինածն է : Այս երիտասարդ հեղինակը որ Բա-
րդի իւր ծիւր բաշ զիտէ, և որ արդէն իր սիրուն վէպերով զրեծէ
իր հօրը չափ համբաւ ունի Եւրոպայի մէջ, քանի մը ժամանակէ
իսկ վիպական սեռը մէկ զի ընկնով ծառային զրուածներու հետ
է. իր երկու ընտիր վէպերը այսինքն *Լա տամ օ Գամելիա* (*La*
dame aux Camélias) և *Լա տամ օ Բերլը* (*La dame aux Perles*),
քիչ մը վախելով և կարգի զնկնով տեսարանի տըւաւ ասկէ երկու
երէք տարի առաջ. հիմայ *Կէս-աշխարհ* (*Le Demi-Monde*) անու-
նով ծառերգութիւն մը շիներ է և ամէն կողմէ, բարեկամէ և
ժշնամիէ, ծափահար կ'ընդունի : Ի՞նչ է *Կէս-աշխարհ*. Երկրի
ո՞ր կողմը կը գտնուի : Հին աշխարհ և նոր աշխարհ մը ըլլալը
ամէն մարդ գիտէր, այլ *Կէս-աշխարհ* մը ըլլալը զես մարդ չ'իշտէր
և աշխարհագրութիւն մը չը յիշէր զոն : Ալէքսանդր Տիւմային
տղուն զիտը լաւ մը հասկընտլու համար, հարկ է քանի մը
մէկնութիւն առաւ որպէս զի Սրենէեանք լաւ մը ըմբռնեն անոր
միտքը և նսրատակը : Լուսաւորութիւն ըսուած բանը՝ փառաւոր
պատկերի կամ կտաւի մը կը նմանի, երես ետե ունի ինչպէս
կ'ըսէ հայը : Նընսը ամէն տեսակ աղնիւ գոյներով և իւզերով
ներկեալ և շարարեալ է, և հայտնի սիրտը այնքան կը յուզէ կը
շարժէ որ կամայ ակամայ անոր սիրովը կը համակւի, և կը
բռնադատուի սիրել : Պատկերին ետեւը, ընդ հակառակն, տրտում

և մոռ զոյներով, սոժգալի նկարներով և թշուառ տեսքով զարգարեալ է. նայողը կամ կը գանի և երեսը միւս կողմը կը դառնէ, և կամ յուսաբեկ տեսիլներով կը պաշարի և երեսը ետին համեմատելով այն պատկերը կ'ատէ և կը դատաւարտէ : Այս երկու դատումին զէմ ըսելիք մը չը կայ . Եւրոպայ՝ երեսը անարատ, սիրտը որդնահար էակի մը կը նմանի : Երեսէն դատելը ռամիկներու սովորութիւն ըլլալով հարկաւ Եւրոպայի լուսաւորութեան պատկերը դարովէ անլի գովեստ կ'ընդունի . այլ երբ արի բարոյագէտ մը ամէն կողմը ուշադիր կը դնէ, չը կրնար իր գովեստին չափ մը չը դնել և գովեստու հառաչ մը չը հանել իր բերնէ : Մէր դարու մէջ մանաւանդ այս հառաչը սկսաւ մեծնալ, ազդու ազդադակի մը նմանիլ և իվերջէ շահնի որոտումով բողբ մը ձեռնալ Լամբէի մը անմասն գրիչին տակ : Հոս տեղը չ'է քննել թէ իրաւունքը որ կողմն է . մանաւանդ թէ այս խնդիրը մեղի երկրորդական բան կ'երեւի . էական խնդիրն է լուսաւոր Եւրոպայի՝ հիւանալի երես մը, և դարհուրելի կեղտեր ունենալը : Հիմայ մէկը չը կրնար ուրանալ զայս և երկար ատեն դանձը քողի տակ պահելէ ետեւ, այժմայ հեղինակները կ'աշխատին ճար մը, դարման մը գտնել : Այս հեղինակներէ մէկն է երիտասարդ Տիւման և իր ծառերըգութիւնները մասնաւորաբար այս նպատակը ունին : Աղջ մը, ինչպէս մերը, որ կը ջանայ լուսաւոր Եւրոպայի շաւղին հետեւիլ, անհնարին զգուշութիւն ընելու է որ կոյր զկուրայն այն շաւղին չը հետեւի և լոյս տունելու փափագով անել ճամբայի մը մէջ չ'ընայ և չը կորսուի : Ասով չ'ենք ուղեր ըսել թէ այն լոյսէ խորշելու է . ո՛չ բնաւ . այլ երբէք մոռնալու չ'է որ լոյսը հրդեհն ալ կրնայ տալ :

Այս ըսելէ ետեւ զանք հիմայ երիտասարդ Տիւմային ծառերըգութեանը : Հեղինակը շատ սիրուն կերպով կը նկարագրէ կէսաշխարհին ծաղիլը և հաստատուիլը Եւրոպայի, մանաւանդ Բարիլի, ընկերական վիճակի մէջ : Այս նկարագրութիւնը Ասիայի կողմը դիւրիմանալի չ'ըլլալուն համար, կը համարձակինք ուրիշ կերպով զայն մէկնել : Վերոյիշեալ պատկերին նմանութիւնը կրկնելով կ'ըսենք թէ կէսաշխարհը ուրիշ բան չ'է եթէ ոչ այն պատկերին ելլը, այսինքն լուսաւորութեան երեսին և ետեւին մէջ տեղը կամ միջաւայրը : Մինչև մեր օրերը այս միջաւայրը զրեթէ անտեսանելի եղեր էր հետամուտ մարդերու . ուշիմ հեղինակը իր երիտասարդական աշխուժով լուսաւորութեան պատ-

կերը քննելու և զննելու ատենը զամբ գտաւ և ամենը զրաւ Կէս-աշխարհ. կայսն նոր էակներու և անլուր կիրքերու :

Ալեքսանտր Տիւմային տղուն աչերը ունենալու է մէկը որ զան ըմբռնէ, տանձանէ, էութիւն մը տայ անոր և ծառարի վրայ երեսն հանէ սրպէս զի մարդիկ ուշաբրին և հոն խնայէ զգոշմանն : Կէս-աշխարհի էակները, լուսաւորութեան սլատկերին ոչ մէկ կողմի աղնութիւնը, լոյսը, սիրտը և փառքը ունին, և ոչ միւս կողմին զրգլեակը, մութ գոյները և երկրաքարը մոլորութիւնները. կէս մը մայի, կէս մը առաքինի էն, մանաւանդ կիները որոնք Կէս-աշխարհին հիմնադիրն են և ուր կ'ապաւինին երբ ընկերաւան վիճակէ կ'իյնան, և ուրկէ, շատ անգամ, քայլ առ քայլ, պատկերին ետեւ կը զլորին մինչև փոշելու և ապակահնելու վայր-կեանք :

Օլիվիէ տը Ժալէն Կէս-աշխարհի բնակներէ ամենէ սիրական երիտասարդ մ'է. հարուստ և վարժ յամենայնի. իր օրերը կը մաշէ սիրոյ հետ խաղալով. սիրտը այնքան քար կտրեր է որ չը վախնար այս աստուածունիին հետ խնայ կենել : Պարոնուհի տ'Անժը (La baronne d'Ange) կամ Շուշանը, Կէս-աշխարհին ամենէ զեղանի օրիորդն է, ամէն կես կատարելութիւններն ունի : Նրկար ատեն տը Քոնըրէն մարգիդին սիրունի ըլլալով անկէ ամէն կերպ ընտիր եղանակներն առած է. զինքը տեսնողը կը խաբւի և համեստ կին մը կը կարծէ : Մարգիդը անկէ հրաժարելու ատենը իրեն 15,000 ֆրանք եկամուտ ծող տուեր է. ըսելէ թէ ստակի ալ կարօտութիւն չ'ունի, այլ Կէս-աշխարհի մէջ եօէ շատ սիրական կայ երիկ չը կայ կամ քիչ կայ : Պարոնուհին կ'ուզէ կարգը իւրինչ ընէ երեսուն տարեկան եղեր է և այն հասակէ ետեւ Կէս-աշխարհի մէջ փայլիլ շատ դժուար է, եօէ ոչ անհնարին : Ուստի երիկ բնաւելու ետեւ է : Օլիվիէ Ժալէնի հետ ժամանակաւ սիրոյ յարաբերութիւններ ուներ է, այլ հիմայ կ'ուզէ անկէ հրաժարիլ : Վասն որոյ կ'ենէ անոր տունը կ'երծայ վերջին համբոյրը և բարեւ տալու և իր զրած սիրոյ համակները ետ տունելու համար : Պարոնուհի տ'Անժը, Օլիվիէին սենեակէ դուրս երնելու ատենը, հոն երիտասարդ մը կը մտնէ. իրար կը նային, և մէկէն կը ճանչնուին : Այս երիտասարդն է Պ. տը Նանժակ (M. de Nanjac) որ տասը տարիէ ի վեր Ափրիկէի բանակին մէջ իբրեւ պաշտօնաւոր (officier) ծառայութիւն ընելէ ետեւ հիմայ Բարիդ քաշեր կ'ապրի : Ասիկա Պատն գանձելու ատենը պարոնուհին կը տեսնէ

անոր կը զարնելի և կարծելով թէ համեստ կ'են մ'է կ'ուզէ անոր հետ կարգուիլ : Միամիտ երիտասարդը Վէս-աշխարհէն լուր մը չ'ունի : Դիւրին է գուշակել թէ Նանժակը ինչ աշտիճան կը զոգոխի իր սիրունին Օլիվիէին տունը տեսնելով. այլ կը համբերէ, սիրաւ կը զսպէ և իր զաւու պատճառը կը մէկնէ Օլիվիէին : Այս պատճառն է մենամարտ մը որոյվկայ էն, մէկ կողմէ Նանժակը և մէկայ կողմէ Օլիվիէն : Ասիկա անոր խօսքերէ հասկընալով Նանժակի ռիսակալ միտքը կը սկսի անուշ կերպերով համոզել և սիրտը առնել որ պարտնուելին հետ հիմայ յարաբերութիւն մը չ'ունի : Նանժակ ոչ միայն կը համոզուի այլ և կը բարեկամանայ Օլիվիէին հետ : Քանի մը օրէ ետե տիկին աը Վէրնիէր (madame de Vernières) Վէս-աշխարհին աւագուններէ մէկը, հրաւերք մը կ'ընէ իր բարեկամներուն : Հոն կը գտնուին Օլիվիէ Ժալէնը, Նանժակ, պարտնուելի տ'Անժը : Նանժակ այնչափ սիրով կը զոգոխ որ կը սկսի իր սիրտը բռնալ և միտքը յայտնել Օլիվիէ բարեկամին : Ասիկայ անոր կ'ուզէ հասկըցընել թէ Վէս-աշխարհի մէջ կը գտնուին և թէ այն ամէն կիները՝ ամուսնութեան արժանի չ'են. որո՞ւ կ'ըսես. սէրը կոյր է. կէս չ'է ան բոլոր աշխարհը չը տեսներ, այլ ասով չը յուսահատիր. միտքը կը դնէ իր նոր բարեկամը անկէ հանելու և ազատելու : Հարսնիքի օրէ քանի մը օր առանջ նամակներու ծրար մը կ'առնէ և պարտնուելի տ'Անժին տեսնալը կ'երթայ Նանժակի հոն եղած ատենը : Պարտնուելին դուրս ելած կ'ըլլայ և երկու բարեկամները կը սկսին սիրոյ վրայ խօսիլ. Օլիվիէն աս կնկան անհաւատարիմ և սիրամոլ ըլլալը կը սոսկէ. Նանժակ կը բարկանայ և փաստ կ'ուզէ. ան քնդի փաստ կ'ըսէ ան ատեն Օլիվիէ, ծրարը սեղանի մը վրայ կը նետէ և դուրս կ'երնէ : Մինչ այս մինչ այն պարտնուելին ժպտալի և սիրովատ դէմքով վրայ կուգայ և ծուղծ ու զրիչ մը առնելով կը սկսի իր ապրագոյ երիկին հետ խօսիլ և զրել. ասիկա ծրարին նամակներուն մէկին գիրը անոր գիրին հետ կը բաղդատէ, կը տեսնէ կը համոզուի թէ իրար չ'են նմանիր. պարտնուելին ոտքը կ'իջնայ, իր կապիւժին համար ներում կը խնդրէ. Օլիվիէն կը յաղթուի : Այլ ան ատեն ուրիշ արգելք մը երևան կ'երնէ, աը Թոնըրէն մարդիկը, (այս կնկան առջի սիրականը և պաշտօնաւոր) չը թողոր որ ամուսնութիւնը կատարուի : Պարտնուելի տ'Անժը յուսաբեկ սիրտով ասոր նամակ մը կը զրէ, կ'ազատէ, կը մաղթէ որ իր սիրոյ գաղտնիքը չը յայտնէ, և իրեն խնայէ. վայրապար ջանք. աը Թոնը-

բէն Նանժակին ընտանիքը ճանչնալով չը ներեր որ ասիկա Կէս-
աշխարհի մէջ կարգաւի և հաստատուի : Նամակը չ'առաքում Նան-
ժակ վրայ կը համի, սրարոնութիւն ձեռքէ կը յափշտակէ դան ,
կը կարգայ , ամէն բան կ'իմանայ և չափէ զուրս բարկութիւնը կը
շարժի :

Այն ժամանակ սրարոնութիւն ամօծահար և լալազին կերպարան-
քով ամէն բան կը խոստովանի և կ'ընէ չ'ըներ նորէն անոր սիրտը
կը շահի : Հէք Նանժակը , որ չը զիտեր թէ իր բանը ինչ տեսակ
կնկան մը հետ է , կը թուլնայ կը կակաղնայ և ի վերջէ կը ներէ
միայն խնդրելով անորմէ որ Վարդիգէ բոլոր ընդունածը ետ
դառցընէ : Այս ալ կը լիննայ . այլ սատանայ տ'Անժը կը կասկածի
թէ Նանժակ վրիժառու ոգւով Օլիվիէին հետ մենամարտի չ'ելլէ .
կը փութայ կը վազէ այս ետքինին տունը որ արգիլէ : Հոն կ'իմա-
նայ թէ երկու զիմամարտները զուրս ելեր են , կը խաբւի կը հաւաայ
և անհանդարտ սիրտով որ բարի վրայ քալէրը չ'կցտեր : Շատ
չ'երթար Օլիվիէն սուտ յաղթանակաւ մը իր տունը կը մտնէ կը
տեսնէ սրարոնութիւն որ հոն կը սպասէ և ազգ կ'առնէ անոր թէ
Նանժակ մեռաւ : Մեռաւ մի՞ կ'ըսէ սիրավաճառ կինը , դու ողջ
ըլլատ , դու որ իմ հին սիրական ես . դու զոր անշեշ սիրով միշտ
կը սիրեմ , դու... : — Ուրեմն իղմէ չ'էի՞ր պաղէր : — Ե՞րբ . քու
և մի՞ լիցի : — Ուրեմն դեռ զիս կըսիրես , կ'ըսէ Օլիվիէ նենգալի
շուրթերով : — Այո՛ . և յաւիտեան պիտի սիրեմ : — Այնպէս է նէ
կլի՛ր երթանք ուրիշ քաղաք մը երջանիկ կեանք վարենք : — Պա-
տրաստ եմ . ինչպէս և կամիս . բոլորովին քուկդ եմ... : Նանժակ
որ պահւըտած ամէն բան լսեր էր , ան ատենը ներս կը մտնէ... :

Հարկ չ'է ըսել թէ տեսարանը ինչպէս կ'աւարտի , ամէն մարդ
զիւրաւ կ'երեւակայէ թէ այնուհետեւ ալ հաշտուելու յոյս չը մնար :

Ահա համառօտաւ և զրեւէ վեր ի վերոյ երիտասարդ Տիմային
ծառքերգութեան նիւթը և հիւսը : Ասկէ աւելի ներելի չ'է ըսել ,
վստն զի մեր մէջը ոչ ծառք կայ և ոչ ծառքերգութեան հեղինակ մը .
հետևաբար անօգուտ բան մը կ'ըլլայ եթէ երկար և մանր դատում
մը ընել ուղենք : Գիտենք թէ սրահասաւոր է այս յօդուածը այլ
յիշելու է որ հայ ազգին համար գրելու ատենը զրիչ մը միշտ գերի
կը մնայ . այս իբրև գտնգատ չ'ենք ըսեր . ամենին . այլ միայն
մեզի համար ներում գտնելու միտքով : Կը յորդորենք բոլոր
Քրտնագէտ հայերը Կես-աշխարհ ըստած գիրքը ուշի ուշով
կարդալ , վստն զի ոչ միայն աղտոր գրած և ճարտար հիւսած է

այլ նաև Բարիդի տեսակ մը մարդերու և կիներու բարքին և վարքին վրայ կատարեալ տեսիլ մը կուտայ. միով բանիւ ըսենք Կէս-աշխարհը ճշդիւ կը յայտնէ և կը նկարագրէ :

ՀԱՐՄԱՅ

Ա Յ Լ Ե Ի Ա Յ Լ Ք

1855ին Մէյէնտրոֆ պարոնը Բարիդ կը գտնուէր Ռուսիայի տէրութեան կողմէն մասնաւոր պաշտօնով մը : Այս շատօքէտ մարդը քաղաքական յարաբերութիւններէ դատ, իր կայսեր մտերիմ և ընտանեկան պաշտօններն ալ կը կատարէր : Իր սրահը ժամադիր տեղի մ'էր մայրաքաղաքիս զրեթէ բոլոր աւագանի քաղաքագէտներու : Նրեկոյ մը իր բարեկամներէ մէկը տեսութեան կ'երթայ, և պատահաբար մինակ կը գտնէ զանիկա սրահակի մը մէջ, ներս կը մտնէ, կը նայի և արմանքը զարմանքը կ'առնէ զինքը տեսնելով որ Մէյէնտրոֆ խնդալէ կը ճայթի :

— Ի՞նչ կայ սիրելի իմ, կ'ըսէ բարեկամը հետաքրքիր դէմքով :

— Ինչ պիտի ըլլայ, եթէ քիչ մը զգուշութիւն չ'ընէի կարծեմ Բեդրպուրիկի արքունիքը տակուվրայ պիտի ըլլար :

— Եւ ի՞նչ պատճառաւ :

— Սա պզտի սնդուկին համար. լաւ գիտես որ մեր կայսրը քիչ մը կնտակ է, և տարին երկու երեք անգամ սուտ-մազ բերել կուտայ Բարիդէ որ անով իր ճակատը զարդարէ :

— Մեր թագաւորն ալ, կ'ըսէ բարեկամը, հեգնաբար ժպիտով, աս կողմէ շատ երջանիկ չ'է. իր ճակատը օրէ օր կ'ունտնալու վրայ է. արդէն սուտ մաղերու թելերը հոն կ'երևան :

— Նրեակայէ՛ մէյ մը բարեկամ որ Լուի-Ֆիլիքին սուտ-մաղը մեր կայսեր ճակատին վրայ պիտի զրւէր եթէ.....

— Ի՞նչպէս կ'ըլլայ ադ :

— Ես ալ չ'իյտէի. և դեռ ժամ մը չը կայ որ խմայայ թէ այս երկու թագակիր զլուխները մէկ վարսավիրայ ունին :

— Նայէ՛ մէյ մը . երբ անոնք մահու հափ զիրար կ'ատեն .

— Վարսաւիրան սխալելով Լուի-Ֆիլիբին սուտ-մաղը հոս բերեր է և Նիկողայոսինը Լուի-Ֆիլիբին առաքեր է : Զը զիտեմ ինչպէս էղաւ սնդուկը սուրհանդակին տալէ առաջ , մէյ մը ուզեցի նայել և քննել մէջինը . ինչ տեսնեմ . — սե գոյնով մաղեր . մեր կայսրը խարտեաշ մաղեր ունի և...

— Եւ Լուի-Ֆիլիբն ալ սե . այս ինչ սիրուն կատակ պիտի ըլլայ եղեր :

— Կատակ մը պիտի ըլլար , այլ սիրուն ըլլալուն վրայ կ'երկբայիմ :

— Ինչ . մի՞ թէ սուտ մաղի համար կայսրդ պիտի բարկանար :

— Շատ հաւանական է , մանաւանդ երբ լսեր թէ Լուի-Ֆիլիբին մաղերն իրեն եկեր են :

— Հապա եթէ զուխը դնելու ըլլար նէ :

— Ալ չ'իյտեմ զլիսուս ինչ կուգար :

— Զ'ըսե՞ս թէ մաղ մնաց որ Սիպերիայէ ազատեր ես .

— Ահա անոր համար է որ առջիբերան խնդում մը զգալէ ետև սկսայ քիչ մը տրտմիլ :

Սիպերիայ երթալքանի մը թել մաղերու համար . ո՛վ բռնակալութիւն.... :

— Իշխան մը դեղին մօրուք ունէր , և օրմը Հանրի Գի առջև իր պարտիզականին կը հարցընէր թէ ինչո՞ւ մօրուք չ'ունի : Ասիկա բարակմիտ մէկ մը ըլլալով անդէն պատասխանի կուտայ այսպէս « Աստուծոյ մօրուք բաշխելու օրը քիչ մը ուշ հասայ , և տեսնելով թէ հոն դեղին մօրուքէ ուրիշ բան չ'է մնացեր , աւելի լաւ սեպեցի անմօրուք ըլլալ քան թէ այն գոյնով մօրուք մ'աւնէլ և երեսս զարդարել » :

— Շիթիկ մը , որ շատ հարուստ կը համարէր թէպէտ և առնելիքէ աւելի պարտք ունենար , կարգընէլ մէկ օր առաջ իր վերարկուին մէջ պլլըւելով իր սիրունիկն մօրը սրահին մէջ հէմ կ'առնէր և արաւում կ'երերար : Աղջիկին մայրը անոր տրտմալի շարժումը տեսնելով քանի մը անգամ կը հարցընէ ըսելով « Բարեկամ ինչ ունիս . » և ամէն անգամին երիտասարդը կը պատասխանէ « տիկին , բան մը չ'ունիմ » : Հարսնիքէ ութ օր ետքը Հարսին մայրը պարտատէրերու խումբ մը տեսնելով և յանկար-

ծակի գալով կը բարկանայ և կը դառնայ ի՛նչու անոր « աս ի՞նչ է պարոն փեսայ.... ուրեմն զիս խաբէցիր » : — Ո՛չ բնաւ, տիկին, պատասխանի կուտայ անաբժաժ փեսան, ևս քեզ չը խաբէցի. էրբ, հարսնիքէ առաջ, զու ինձի քանի մը անգամ հարցուցիր թէ ի՞նչ ունիմ, ևս միշտ քեզի ըսի թէ յաւ մը չ'ունիմ, ան տեսնը ճար մը կընայիր գտնել և հարս մը չը տալ ինձի, այլ հիմա.... :

— Բարիդի տնկաբանական պարտէղին պետը օր մը իր մշակներէ մէկը իր քովը կը կանչէ և ծառէ մը երկու ընտիր նորախայրի թուղ քաղելով կը պատուիրէ որ առնէ Պիւֆֆոնին տանի : Մշակը որ անդիի ծայրը միամիտ մէկ մ'էր, կ'առնէ դանոնք և կը հեռանայ անկէ. այլ ի ճանապարհի թուղերուն աղւորութիւնը տեսնելով այնչափ կոկորդը կը գագսի որ ո՛ր չը կընար զիմանալ և համը նշարիմ ըսելով կ'առնէ թուղերէ մէկը կը կլլէ :

Պիւֆֆոն որ այս պտուղը շատ կը սիրէր և երկար օրէրէ ի վեր թղնին նշանակէր էր և զիտեր թէ հոն երկու հասուն պտուղ կար, միամտաբար կը հարցընէ մշակին թէ ո՛ւր է միւսը : — Աերայ, տէր : — Եւ ի՞նչպէս ըրիր կ'ըսէ երեւիլ բնաբանը առելի միամտաբար : — Ահա այսպէս ըրի տէր կ'ըսէ մշակը և մէկալ թուղն ալ բերանը կը նետէ : Պիւֆֆոն բերանը չը բանար. այլ միտքէն ի՞նչ կը մտածէ արդեօք այս տեսակ մարդերու ապշոթեան վրայ :

— Նախարարին մէկը օր մը շինականի մը հարցուց թէ ո՞ւր կ'երթար. ասիկայ յանդգնաբար պատասխանի տըւաւ « չ'եմ զիտեր » : — Չ'ես մի՞ զիտեր ըսաւ նորէն նախարարը բարկանալով, հիմա ևս քեզի կը սովբեցընեմ : » Նոյն հետայնի բռնել և կապել տըւաւ զանիկայ և հրաման ըրաւ իր մարդերուն որ բանտ տանին : Շինականը տեսնելով թէ այն խօսքը կատակ չ'էր և սպառնալիքը պիտի կատարուէր, ներում խնդրեց « էհ, տէր, ըսաւ ան տեսնը արտասուալի պէմքով, միտքէս կ'անցնէր մի՞ որ բանտ պիտի երթամ. ուրեմն չ'իյտեմ ըսելս իրաւ է եղիւ » : Երբ նախարարը այս օրի ալոր և կատակալի պատասխանը տաւ, սկսաւ խնդալ և արձակում տըւաւ անոր :

— Կրիմ կը պատմէ թէ (թղթագրութիւն զրազիտական — correspondance littéraire) քարոզիչ վարդապետներէ մէկը այնքան տաղտկոթիւն կուտար օր մը երանութիւններու վրայ անհամ և

անլի կերպով խօսելու ատենը՝ որ կին մը չը կրնար ուղիմանալ ըսաւ անոր « վարդապետ, մոռցար երանութիւն մ'ալ յիշելու. պէտք էր որ ըսէիր, Նրանի՛ աջն մարդերու որ քու քարոզի ներկայ չ'են : »

— Բիւլարօլ օր մը կ'ըսէ Շամֆօրին « հաւանէ՛ ինծի հետ թէ յեղաշրջումը (Ֆրանսայի), ո՛չ թագաւորին, ո՛չ թագուհիին և ո՛չ ազգային ժողովին դէմ է. Ֆրանսեան ազգը կ'ուզէ միայն ազնուականները ջնջել :

— Իրաւ է կ'ըսէ Շամֆօր հաւանական ժախտով մը :

— Այլ ազնուականը, կը շարադարէ Բիւլարօլ, թագաւորին և ժողովուրդին միջնորդը չ'է մի՞ :

— Այո՛. այդ ալ իրաւ է, կը կրկնէ Շամֆօր կծու կերպով, ինչպէս որ շունը որսորդին և նապաստակին միջնորդն է » : Այսպիսի պատասխանէ մը ետեւ ն՞վ կ'ուզէ շուն ըլլալ :

— Շատ դարերէ ի վեր հրեայ ազգը ամէն կողմէ, ամէն երկրի վրայ անուր հալածում մը կը կրէ. այլ պատմութիւնը չը յիշեր բարական արխմարբու մոլիններուն ըրած հալածումէն աւելի սոսկալի բան մը. տանջանք, զրկում, աքսոր, կրակ և մահ անօրեայ գործի մը եղեր էին հրեայներու դէմ : Աստուծոյ մէկը օր մը կը բռնէր, պատժարանը կը տարւի և բոցավառ խարոյկի մը առջև երթալով թշուառը կը յուսահատի և իր անմեղութիւնը յետին անգամ պաշտպանել ուզելով կը դառնայ կ'ըսէ ժողովուրդին,

— Ի՞նչ ըրի որ դիւ սպաննել կ'ուզէք :

— Մէր աստուածը ի խաչ հանեցիր :

— Ե՞ս, կը պոռայ թշուառը, յուսարեկ ձայնով, այլ զեռ չ'էի ծնած :

— Քու նախնայրերը, կ'ըսէ անոր մօլի հռոմէական մը :

— Այնպէս է նէ, կը կրկնէ հրեան, եթէ նախնայրս բռնելու ըլլաք, անորմէ վրէժ առէք. այս աւելի արդար և իրաւ բան կ'ըլլայ » :

Մինչև այսօր այսպիսի պատասխանի մը պատասխան չ'եղաւ, այլ հրեայ ազգը զեռ կը չարչրէ :

— Ուրիշ հրեայ մը կը բռնէր, և միշտ հստմէական աղանդաւորներէ անուղի տառապանք կրելու ատենը կը տեսնէ որ իր

գահիճները քսան հազար Փրանք կը խոստանան իրեն նոյն ուղէ հաւատքը ուրանալ և բարական ըլլալ : Հրեային ճարը հատնելով հետագայ պատասխանը կուտայ : « Զեր առաջարկութենէ այս հետևութիւնը կը հանեմ, կ'ըսէ, թէ իմ հաւատքը ձերինէ քսան հազար Փրանք աւելի կ'արժէ, վասն զի այս հաւատքի առու-տուրի մէջ նոյն հաւատքս թողում և ձերինը առնեմ, վրան քսան հազարը տալու պատրաստ էք » :

— Թագաւորի մը փաղաքուշները սովորութիւն ըրեր էին բա-րակմիտ մարդու մը վրայ խնդալ անոր կարճ հասակին համար : Օր մը երբ փաղաքուշները գետնամած կը խոնարհէին պայազա-տին առջև, որ զեռ սղտի տղայ մ'էր, կարճահասակը վրիժառու ոգով գոչեց « վնչ անբաններ հիմայ ես միայն մարդու ճշմարիտ հասակը ունիմ, վասն զի ես միայն հոս կանգուն և արի կը մնամ : Այս հատու խօսքը այնքան ազդում ըրաւ որ պայազատը՝ աթոռը ելնելէ ետև, հրաման տուաւ որ անոր ծունրերը կոտորեն սրպէս զի պղտրկնայ : Արքայ, ինչ և ընես, ըսաւ ան ատեն կարճահասակը, ես միշտ քեզմէ զլիսով բարձր պիտի ըլլամ » :

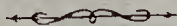
— Ուրիշ պայազատ մը, որ վերինէ նուազ ապուշ է՝ էր, իր հօր պաշտօնակալէ մը գանգատ կ'ընէր ըսելով թէ իր խօսքը և կար-ծիրը բանի տեղ չը դնէր : պաշտօնակալը փոխանակ պատասխան տալու ուսերը վեր կ'ընէ և կը լռէ : « Այազատը ասով աւելի կը բարկանայ. » կը մտնաս, կ'ըսէ անոր նախատալի կերպով մը, կը մոռնաս որ ինչ փառք և պատիւ ունիս իմ հօրէ առեր ես, վասն զի, ինչպէս կը լսեմ, ուռաջ զիւղի մը մէջ խողեր կ'արա-ծէիր և կը պահէիր » : — Իրաւ է, կը պատասխանէ պաշտօնա-կալը հանդարտ ղէմքով, այլ նոյն դու իմ տեղս խողերը արածելու և պահելու ըլլայիր մինչև հիմայ կը պահէիր դանոնք :

— Հատու խօսքերը երեւելի մարդու կամ հրամանակալի մը բերանը, անհնարին ազդում ունին և այնպիսի հարուած մը կու-տան որ շատ հեղ անդարմանելի են : « Զօրավար, կ'ըսէր օր մը պաշտօնաւոր մը, թշնամին բազմաթիւ է, և մեզմէ տասը վաշտ աւելի ունի : — Հապա գու զիս քանի՞ վաշտի տեղ կը համբես կը կրկնէ զօրավարը արի կերպարանքով մը » : Աւելի լաւ էր այն վայրկեանի մէջ պաշտօնաւորին համար, որ մահաբեր գնդակ մ'առնէր քան թէ այսպիսի կտրուկ պատասխան մը :

— Զինուոր մը, երկար տառն ծառայութիւն ընելէ ետեւ, յան-
ցանքի մը համար խմահ կը դատապարտի. այլ պատիժը ընդո-
նելէ առաջ տ'Օրանժի իշխանէն կը խնդրէ որ իրեն հրաման տայ
բոլոր բանակին յայտ առնել թէ չորս հարիւր ոսկի կուտայ այն
զինուորին որ կը հաւանի իր տեղը կախիլ : Այս խնդիրը իշխա-
նին և բոլոր արքունիքին այնպիսի այլանդակ բան մը կ'երեւայ որ
հետաքրքրութեան և կատակի համար կ'ընդունաւ : Յայտարարը
կ'ընէ և ահա հինօրեայ զինուոր մը ի բոլոր սրտէ կ'ընդունի
առաջարկութիւնը և կը սկստի արտադրել մէկալին տեղը կախիլ :
տ'Օրանժ իշխանը զարմանալով պատճառը կը հարցնէ աւետ
զինուորին : « Տէր, կ'ըսէ ստիկայ, ահա երսուն կամ քառսուն
տարի է որ բանակին մէջ կը ծառայիմ. մինչև հիմա ո'չ արիւտուր
մը տեսեր և ո'չ հանգստութիւն մը գտեր եմ. կին ունիմ և զաւակի
տէր եմ, եթէ օրմը կուի մէջ վիրաւոր մննիմ բան մը անոնց
պիտի չը թողում. ընդ հակառակը, եթէ հիմա երթամ կախում չորս
հարիւր ոսկի կը շահիմ, որով ընտանիքս կրնայ օգնութիւն մը
գտնել » : Հայրական սիրոյ այս կարգէ դուրս օրինակը տեսնելով,
իշխանը կը սկսի խորհիլ . ի զուժ կը շարժի և կը ներէ մեղաւոր
զինուորին այն պայմանով որ չորս հարիւր ոսկին տայ կախիլ
ուղող կտրիճին, որ ոչ միայն այս ստակը կը շահի այլև ամենուն
յարգանքը, իր գորովալի սիրոյ համար :

Գ. Հաստունեանը Հիւրմիւլ անուն վանապետէն « հազար ան-
գամ լաւ մարդ է (1) » : Արդ Հաստունեանը աշխատեցաւ իրենց
սիւս'րարու է, և եօթը շաբաթով զարմանատունի արժանի. ուրեմն
Հիւրմիւլեանը հազար անգամ աւելի աշխատեցաւ իրենց
սիւս'րարու է և եօթը հազար շաբաթի արժանի :

Շիթիկ հայր Արսէն ասոր ի՞նչ կըսես :

(1) Յայտարարութիւն անցից Մուրատեան վարժարանի. էջ. 227.

Վ Ի Պ Ա Կ Ա Ն

ՍԻՐԻՒՅԱ (1)

Այսպէս օրերը, ամիսները կ'անցնէին . խօսքի մը մէջ չէի խառնուեր, և բոլոր տաղանդներս կը բռնառայէի : Նժէ չըբէմն զիրք մը կարգաւ սկսէի, այն զիրքը կ'ընտրէի ուր կը կարծէի գտնել իմ աղեկէն վիշտերու թերի նկարագրութիւն մը : Ան ինծի ուրիշ նոր թոյն մը կ'ըլլար . և իմ արտաուքով կը զինովնայի . կը քաշէի կը միայնառայի սենեակիս մէջ և ժամերով տրտմութեան տնդոնդին մէջ կը չարչրկէի : Նրբ Անախ արու զաւակ մը բերաւ, Շարլին երջանկութիւնը ալ ծայր չ'ունեցաւ, և իր բերկրութեան խօսքերէ, որ ինծի կ'ըսէր, իր հին վստահութեան մաս մը կը զգայի : Ա՛հ այն խօսքերը որքան սիրտս վերաւորեցին գիտե՞ս արդեօք սիրելի բժիշկ . իր ձայնը կորուսեալ բարեկամի մը ձայն էր և կը զար անցեալ յիշատակները կ'արթնցընէր ու սիրտս նորէն կը վերաւորէր :

Շարլին զաւակը Անախի նման գեղանի էր . մայրը ու զաւակը այնպիսի սրտակեր մը կը նկարէին որ թմէն սիրտներ կը շարժէր . ևս միայն, տարօրինակ բաղդով հնշեալ, գոտապարտեալ էի դառն աչերով դայն նշմարել . սիրտս նախանձով կը մաշէր տեսնելով երջանկութեան այն կենդանի նկարը որ երբէք ևս չը պիտի ճաշակէի . և այն նախանձը, անգղի նման, զիրկիս մէջէ չ'ելլելով կը կրծէր կը սպառէր զիս : Ի՞նչ ըրէր էի արդեօք ևս այս մարդերու որք կարծեցին ինծի վերկութիւն տալ հայրենիքէս հանելով և այս արտորի մէջ մեծցընելով . ինչո՞ւ արդեօք թող չը տըլին որ ևս իմ ճակատագրի ճետեիմ : Այո՛, հայրենիքիս մէջ հարուստ գաղ-թակաճի մը սևուհի գերին պիտի ըլլայի, միշտ արեակէն օտարի մը հողը պիտի մշակէի հոն, այլ գոնէ հոն անշուք հող մը կ'ունենայի յերեկոյի զաղրելու և հանգչելու համար . կեանքիս ընկեր մը կ'ունենայի և իմ գոյնով զաւակներ, որք ինծի պիտի գային ու ըսէին

(1) Տես Արեւելք թիւ Ա. Բ. Գ. Դ. և Ե :

— Մայր, մայր իմ. որ չը գանձելով իրենց պղտի բերանը ճակատիս վրայ պիտի դնէին և սրագիկ տային. որք իրենց գլուխը ճիտիս վրայ հանգատացընէին պիտի և թեկնուս վրայ պիտի մրտիւնէին :

Ի՞նչ ըրի ևս արդեօք որ այսպէս միշտ դատապարտեալ ըլլամ զուրկ ըլլամ այն սէրէ և զորովայի զգայումէ որու համար սիրտս ստեղծուեալ էր : Աստուած իմ հոգիս մոռ և ազատէ՛ զիս աս աշխարհէ. կը զգամ թէ մի չ'եմ կրնար կեանքի տանիլ և համբերել : Սէնեակիս մէջ ծոռնրի վրայ գալով այս ամբարիշտ աղօթը արարիչին կ'ընէի, երբ լսեցի որ մէկը դուռը կը բանար. մարեշալուսիին բարեկամ սեպուհի տիկինը էր անիկա..... որ հոր Անկլիայէ եկած էր շատ տարիներ հոն ապրելէ ետեւ : Սարսափելով մը տեսայ թէ այս տիկինը ինծի կը մօտենայ. անոր տեսքը ինծի միշտ յիշել կը տար թէ, տաշի անգամ, անիկա եղաւ որ իմ բաղդը ինծի յայտնեց, և թէ անիկա՛ բացաւ վիշտերու այն բովը ուր ևս այնքան տառապանք գտայ : Երբ լսեցի թէ անիկա Բարիզ եկեր է սկսայ տրտմիլ և միշտ դառնալի զգայումով անոր երեսը կը տեսնէի :

« Սիրելի Ուրիքա, կը գամքեղի հետ խօսք մը ընելու համար, ըսաւ օր մը այս տիկինը. դու ալ զիտես թէ որքան կը սիրեմ գրեզ քու մանկութենէ հետէ, և քեզ տեսնելու ստենը միշտ ճշմարիտ տրտմութիւն մը կը զգամ այն թախծութեան համար որու մէջ կորաբամակ դու կ'այրբիս կը տառապիս : Հնարաւոր է մի՞ որ դու այնքան բարակ միտ մը ունենալէ ետքը, զեռ չը զիտնաս քու վիճակէ տաշի օգուտ քաղել կամ անոր համբերութեամբ տանիլ : — Միտքը, տիկին, անոր պատասխանի տըրի, ճշմարիտ վիշտերը դադրել տալու տեղ անոնց տախտալուն տաշի կը ծառայէ, և դառնոք այնպէս կը ցուցնէ որ, ո՛ւր և նայիս ինչ զոյնով և նայիս աւելի կը տրտմիս : — Այլ երբ այն վիշտերը անդարմանելի են, օրիո՛րդ, մի՞ թէ յիմարութիւն չ'է դէմ դնել և հարկին (nécessité) դէմ կուտիլ. վստահի մարդ յաղթական չը կրնոր ըլլալ ան ստենը : — Իբրեւ է, տիկին, այլ ինծի կ'երեւայ թէ այս պարագայի մէջ հարկը, որու հնազանդիլ կը խնդրես, ուրիշ մէկ ազդէտք մ'է : — Սակայն, Ուրիքա, կը հաւանիս ինծի հետ թէ բանտկանութիւնը կը խրատէ այս պարագայի մէջ համբերել, և կերպով մը մոռնալ այն վիշտերը : — Ադ ալ իբրեւ է, տիկին, այլ այն վիշտերը մոռնալու համար, ալլուր յոյս մը տեսնելու է : — Գոնէ կրնաս ուրիշ զբաղում մը գտնել, ուրիշ զսրծերու հանէ ըլլալ սիրով և բոլ ժամանակը անոնց տալ : — Ա՛հ, տիկին, ինչ ըսեմ. նոր

ղբաղում մը գտնելու և սեպհականելու համար, նոր ջանք մը ընկ-
լու է, նոր տեսակ աշխատութիւն մ'է այն և ոչ զբօսանք : — Այլ
Ուրիքա, համեմարը չը պակսիր քու վրայ է : — Համեմարը օգտա-
կար բաներու աղբիւր մը ըլլալու համար, տիկին, նստաւակ մը
որոշելու է. և իմ համեմարը, Անկլէսն բանահիւսի ծաղիկի նման
իր հոտը կը կորուսընէ ամայի անապատի մէջ : — Լաւ. այլ կը
մոռնաս թէ բարեկամներ ունիս, և անոնց ուրախութիւն կրնաս
տալ : — Բարեկամ չ'ունիմ, տիկին, պաշտպան ունիմ. որ շատ
տարբեր բան է : — Ուրիքա, ինքնին թշուառութեան մէջ կը
նետուիս, և անկէ բնաւ շահ մը պիտի չ'ելլէ : — Անանքէն շահ
մը չ'եմ յուսար, տիկին, ամէն բան անօգուտ է նաեւ տրամաւորունը :
— Ինչպէս բերանդ կ'երթայ սոսալիսի բան մը ըսել, Ուրիքա,
դու որ այնքան նուիրակամ սիրով մինակ կը ծառայէիր մարեշա-
լունիին երբ անը կը տիրէր Ֆրանսայի վրայ : — Աւա՛ղ. տիկին,
ես այնպիսի չարակամ ոգիներու (génies) կը նմանիմ, որք աղե-
տալի ժամանակներու մէջ միայն զօրութիւն ունին և կ'երևան,
ու երջանկութիւնը տեսնելով աներեւոյթ կ'ըլլան : — Սիրելի Ու-
րիքա վստահէ՛ և ըսէ ինծի սիրտիդ գաղտնիքը, բան մը մի՛ պահեր
ինէ, ամէն մարդէ աւելի ես քու շահը կը խնդրեմ, և կարելի է թէ
քեզի բարութիւն մը պիտի կրնամ ընել : — Գաղտնիք մը չ'ունիմ,
տիկին, իմ վիճակը և գոյնը, դու ալ գիտես, իմ միակ աղէտքը
են : — Օ՛հ անղը. իս կրնաս մի՞ խաբէլ, Ուրիքա, կրնաս մի՞,
ուրանալով, ինծի հաւտալ տալ թէ սիրտիդ մէջ մեծ վիշտ մը
չ'ունիս. վայրկեան մը քեզ տեսնելը բաւական է համոզելու հա-
մար թէ ըսածս իրաւ է : Սոս անդեցի թէ բան մը չ'ունիմ և իմ առջի
խօսքերու վրայ հաստատ կ'եցայ. այս տիկինը համբերութիւնը
կորուս, ձայնը քիչ փոխեց, և մէկէն խմացայ թէ փոթորիկ մը
պիտի ճայթի :

— Ահա այս է եղեր ուրեմն, ըսաւ ինծի, քու բարեմտութիւնը,
այս է եղեր ուրեմն ամենէ գովեալ քու անկեղծութիւնը. Ուրիքա,
զգոյշ չ'ըլլիր, սատորուակը երբեմն մինչև ի ստութիւն կը տաճի
մարդը : — Ե՛հ. տիկին. ինչ կրնամ քեզ վստահել, ըսի անոր,
քեզ մանաւանդ, տիկին, որ երկար առանէ իմը գաղաղկեր էիր
իմ վիճակի թշուառութիւնը. եթէ ոչ ուրիշի, զոնէ քեզ նոր բան մը
յայտնելիք չ'ունիմ այս նիւթի վրայ : — Նրբէք չը պիտի կրնաս
ղիս համոզել, օրիորդ, թէ սիրտիդ մէջ գաղտնիք մը չ'ունիս. այլ
որովհետեւ վստահութիւն չ'ունիս իմ վրայ, և կը սկսես թէ սիրտդ

հանդարտ է, ևս քեզ պիտի հասկըցնեմ թէ հոն, Ուրիքս, զադ-
տնիք մը կայ : Այո՛, կը հաստատեմ թէ քու բոլոր մորմորը, վիշտը,
յիմար և թշուառ սէրէ կը ծնանին . և եթէ դու Շարլին համար սի-
րամուլ չ'ըլլայիր սեռնի մը ըլլալը քեզ դժուար բան մը չը պիտի
էրեար և համբեր սիրտով պիտի տանէիր տնոր : Բարեաւ մնա՛ ,
Ուրիքս, ևս կ'երթամ, ալ չ'եմ սլահեր քեզմէ թէ երթալու ատենս
ալ ան գումը չ'ունիմ քու վրայ որ զայու ատենս իմ հետը բերեր
էի քեզ մխիթարելու համար . այս է քու անկեղծութեան ստուղը :

Այս խօսքերը ըսելով սեպուհի տիկինը դուրս ելաւ . և ևս ին-
քնամոռ ու անզգայ մնացի հոն :

Ո՛հ այս ի՞նչ յայտնութիւն էր որ ելաւ անոր բերնէ . ի՞նչ լոյս
բերաւ իր հետը և իմ վիշտերու վիճը երևան հանեց : Տէր իմ և
Աստուած, այս լոյսը կը նմանէր այն լոյսի որ միանգամ միայն
դժոխքի յատակը իջաւ, և անոր թշուառ բնակներու այնքան
բան յայտնեց որ զղջացին և մութը խնդրել սկսան : Ի՞նչ, ևս մե-
ղաւոր կիրք մը ունէի, և այս կիրքը, մինչև այն ժամանակ, սիրտս
կը կրծէր կը մաշէր, ու դեռ ևս չ'էի զգար : Էականերու շղթայի մէջ
ևս ալ տեղ մը ունենալ կը փափագէի, բնութեան սէրը վայելելու
ևս ալ կարօտութիւն ունէի, միայնութեան կսկիծէ՛ հետու ըլլալ
կ'աշխատէի, և այս փափագը, և այս կարօտութիւնը և այս ջանքը
ատելի բան էին ուրեմն, և մեղաւոր սէրի մը մորմորը կը յայտ-
նէին . և երբ ևս երջանկութեան սպասկերը կը տէնչայի, իմ ամ-
բարիշտ տէնչա նոյն ինքն երջանկութեան վրայ կը նախանձէր ու-
րեմն : Ա՛հ ի՞նչ ըրի ևս արդեօք մարդերու որ անյոյս կիրքի մը
գերի ըլլալս կարծիք ընէլ յանդգնեցան . ուրեմն հնարին չ'է մեկու
մը անմեղօրէն մէկը սիրել իր կեանքէն աւելի :

Եւ այն մայրը որ զինքը սուխձի մը կոկորդը նետեց դաւակը
ազատելու համար, արդեօք ի՞նչ զգայումով կը կատարէր իր
սէրը . այն եղբայրները, այն քոյրերը որք իրարմէ դատուիլ չ'ուզե-
ցին և համաքայլ ի մահ գացին և մեռնելէ վայրկեան մը սուաջ
դԱստուած կ'աղաչէին, մի՞ թէ մեղաւոր սէրով կապեալ էին ա-
նոնք ևս : Մի՞ թէ ամէն օր միայն մարդկութիւնը վեհագոյն զոհե-
րու օրինակներ չը յայտնէր . ինչու ուրեմն չը պիտի կրնամ սիրել
Շարլը, մանկութեանս ընկերը, պատանութեանս պաշտպանը
այնպիսի սիրով մը... :

Եւ սակայն, սիրտիս, մէջը չը գիտեմ ինչ անծանօթ, ճայն մը կը
գոչէր թէ ևս մեղաւոր եմ, և մարդերը իրաւունք ունին : Մեծդ

Աստուած, ամէն վիշտերէ ետքը հիմայ սիրտիս մոր:նորը պիտի զգամ որ մեղաւոր սէր մը ունէր էի Շարլին համար: Պէտքէ որ Ուրիբա ճանչնայ դառնութիւններու ամէն սեռերը, և ամէն վիշտերու մինչև յետին կածիլը ըմպէ: Խնչ. այսուհետև լալ անգամ չը պիտի կրնամ, արտառըս անգամ մեղաւոր պիտի համարուի, և պիտի արգիլուի ինծի որ Շարլը միտքս բերեմ. Խնչ. այսուհետև վշտանալ անգամ կարող չը պիտի ըլլամ:

Այս սարսափելի խորհուրդները այնպիսի վնասութեան մը մէջ նետեցին զիս որ մահուան կը նմանէր: Խնոյն գիշերի տէնդ եկաւ վրաս, և զրեծէ երեք օրի մէջ այն աշտիճան հասայ որ ալ փրկելու յոյս չը կար. բժիշկը յայտնի ըսաւ՝ էաշակ առնելու և կրօնական սարտքերը կտտարելու համար ժամանակ չը մնար, և թէ շատ փութալու էր: Ան ատենը խոստովանեցայրս կանչելու մարդ առաքեցաւ, այլ անիկա քիչ օր առաջ մեռեր էր: Ուստի մարեշալուհին թեմական քահանայի աղղ ընէլ տըւաւ, որ եկաւ և յետին օծումը կատարեց. այլ ճաշակ չը տըւաւ, վասն զի զրեծէ անզգայ և անշարժ կը մնայի հոն, և բոպէէ բոպէ կը սպասէին որ յետին շունչը տամ:

Անտարակոյս՝ Աստուած այն վայրկեանի մէջ վրաս գոծ ունեցաւ, կեանքս ինէ չ'առաւ և անակնկալ կերպիւ մահուան դէմ դրին իմ ուժերը: Այս օրհասի կռիւը զրեծէ տառն և հիմդ օր տեկց, ետքը սկսայ սծափիլ և արթննալ: Մարեշալուհին իմ քովէ չ'էր հեռանար, և կ'երևար թէ Շարլը ալ իր հիւս սէրը և բարեկամութիւնը նորէն գտեր էր: Քահանան ամէն օր շարունակ կը գար, վասն զի կը փափագէր որ զգաստ վայրկեան մը գտած տտեցը զիս խոստովանցընէ. եսալ ինչ փափագը ունէի, վասն զի չը զիտեմ ինչ ներքին յոյզ մը Աստուծոյ կողմը կը հրէր զիս, և անոր անսլախելի կարօտութիւն մը կը տար որ քիչ մը հանգչիմ:

Խոստովանելու ատենը քահանային ըսի իմ սխալները կամ մեղքերը. անիկա իմ հոգեկան վիճակէ չ'երկեաւ. հիւսօրեայ նուաաստի պէս ամէն մըրիկները լաւ մը կը ճանչնար: Նախ սկսաւ ասպնտովութիւն տալ ինծի այն կիրքին համար որով ամբաստանեմ էի: « Սիրտդ մաքուր է, ըսաւ ինծի, դու քեզ միայն վնաս տըւիր, և ոչ ուրիշի մը, սակայն նաև այսպէս անմեղ չ'ես. Աստուած քեզէ հաշիւ պիտի ուղէրու երջանկութեան վրայ որոն հոգը քեզ տըւեր էր. Խնչ ըրիր այն երջանկութիւնը որ ձեռքիդ մէջը էր, և զոր կրնայիր վայելել վասն զի երջանկութիւնը

սլարտքերու կատարումն է (accomplissement) . դու այն սլարտքերը ճանչցա՞ր մը միայն : Մարդու նպատակը աստուած է . ի՞նչ էր քու նպատակը : Քաջալերէ՛ , Ուրիքս՛ , և յուսա՛ , ազօծ ըրէ՛ Աստուծոյ . անիկա քեզ կը սղասէ և թեատարած ընդունելու սլատրաստ է . անոր համար ոչ ոն և ոչ սպիտակ գոյնով մարդեր կան , ամենքը հաւատար են ամէն սիրտեր մէկ կշիռով կը դատւին , և քու սիրտը արժանի է անորմէ ընդունելի ըլլալու :

Այսպէս ահա սլատուաւոր քահանայն թշուառ Ուրիքային քաջալեր կը տար :

Անոր սլարդ խօսքերը այնպիսի հաշտարար զգայում մը տըւին ինծի որ երբէք կեանքիս մէջ չ'էի վայելիր . ես զանոնք անդուլ անզաղար կ'որոճէի և յուսթի բովի մը պէս անկէ միշտ նոր մտածում մը կը հանէի : Շատ չ'անցաւ , համողեցայ թէ յիշաւի սլարտքերս չ'եմ ճանչցեր . Աստուած , թէ՛ միայնութեան և թէ՛ ընկերութեան մէջ ապրողին , սլարտքեր սահմաններ դրեր է , եթէ արիւնտով մեկու մը հետ չը կապի , բոլոր մարդկութիւնը իրեն ընտանիքը կրնայ համարել : Ողորմութեան քոյրը , կ'ըսէի իւրովի , մինակ չ'է կեանքի մէջ , թէպէտեւ ամէն բանէ հրաժարեալ մեկուսի ապրի . ընտրութեամբ իրեն ընտանիք մը շինած ունի . ամէն սրբերու մայր է , ամէն աղքատ ծերերու դուստրը , թշուառներու քոյրը : Մի՞ թէ շատ անգամ տեսնուած չ'է թէ ընկերական երևելի վիճակի մարդեր կամոյ երբ հրաժարեր են աշխարհէ միայնութեան մէջ ապրելու համար որպէս , զի Աստուծոյ հետ ըլլան . ի՞նչ է իրենց նպատակը ու ամէն զբօսանքը , երկրային վայելքը զոհել յաւիտենութեան , և մինակ և լռիկ սլաշտել այն սուրբ աղբիւրը ուրկէ ամէն բարութիւն կը բղխի , և ուրկէ ամէն երանութիւն կը ծաւալի , ու աշխատիլ զաղանի խորհելով և վարժուելով , որ իրենց հոգին ամենակալ Տէրին առջը ելլելու արժանի ըլլայ : Քաջցր է , ո՛ր Աստուած իմ , քեզի համար սիրտը զարգարել , սրբել , և տօն օրի պէս , պճնել այն ամէն առաքինութիւններով որ քնդի հաճոյ են : Աւիսո՛ւ . ի՞նչն ան ատենը ես ի՞նչ ըրեր էի : Հոգիիս ակամայ շարժումներու յիմար խաղալիկ մը ըլլալով , կեանքի զուարճութիւններու ետեւ վազեր էի , և անոր երջանկութեան հոգ չ'էի ըրեր :

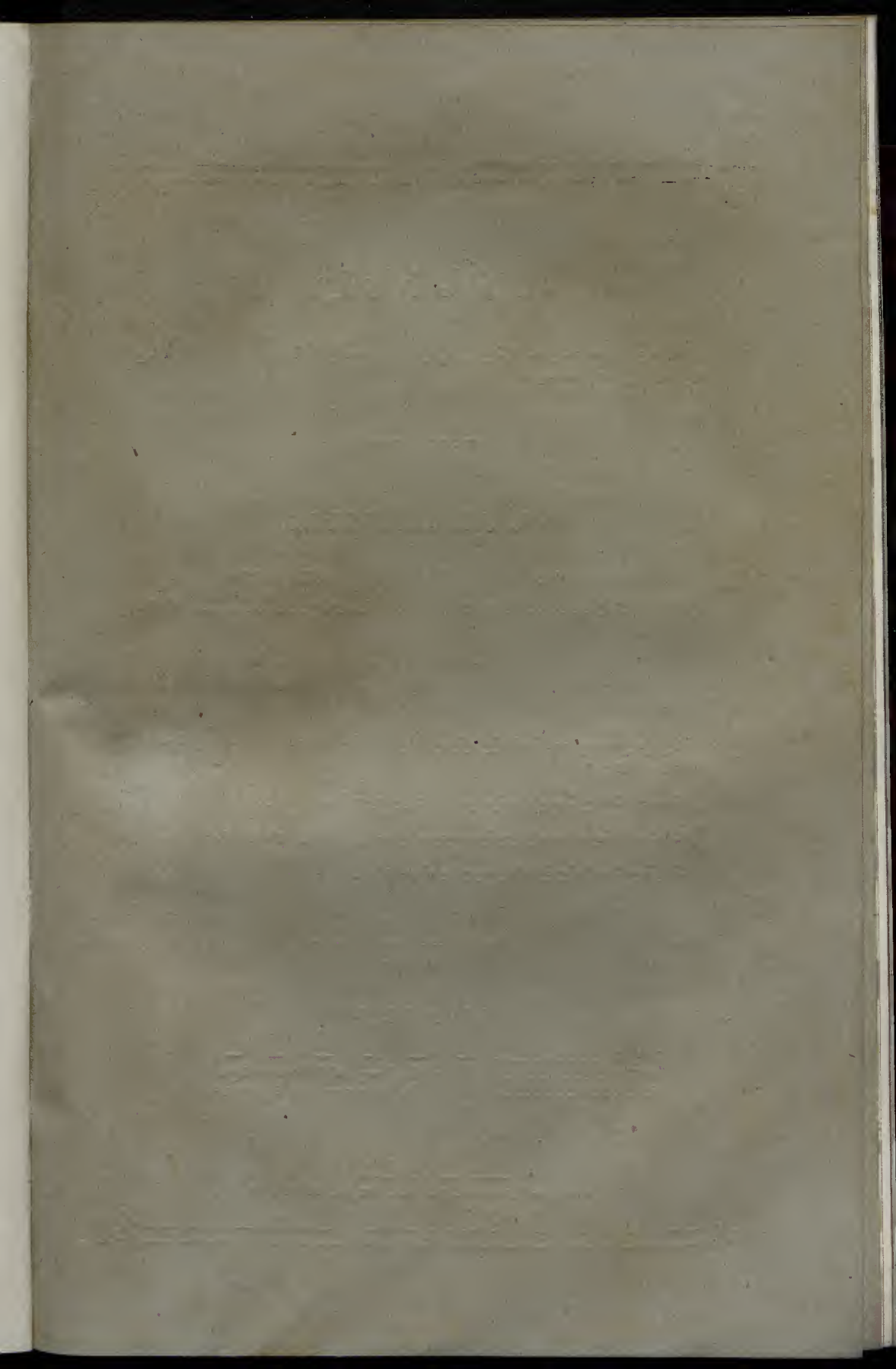
Այլ շատ ուշ չ'է հիմա . զեռ ժամանակ կայ ապաշտելու . Աստուած , զիս այս օտար երկիրի վրայ նետելու ատենը , կարելի է թէ զիս իրեն սահմանել ուղեց . բարբարոսութենէ և ազիաու

Թե՛նէ՛ աղատեց զիս, գերութեան ախտերէ՛ զերծ պահեց, և իր օրէնքը ինձի ճանչնալ տուաւ : Այս օրէնքը ինձի հիմա կը յայտնէ կատարելու պարտքերս, և իմ քաղելու ճամբաս : Անոր մէջը պիտի քայլեմ ես այսուհետեւ, ո՛ր Աստուած իմ, և սլ գրեզ չը պիտի թշնամանեմ քու բարութիւնները վայելելու ատենս, և քեզի դէմ չը պիտի բողոքեմ իմ մեղքերը արդարացնելու համար : Այս կերպ խորհուրդով վիճակս քննելով սկսայ քիչ մը հանդարտութիւն գտնել, և կը զարմանայի թէ ինչպէս խաղաղութիւնը շուտով կը յաջորդէր այն մըրկալի վիշտերուս . անտես ձեռք մը ծակ մը բացեր էր այն հոսանքին որ սիրտիս եղերքը կը փլէր կը մաշէր, և հիմա անոր կոհակները ա՛լ զիս չ'էին բախդէր և ալեկոծէր այլ իղմէ կ'ելլէին և անհուն տիէզերքի երեսը կը տարածէին : Այն ատենը ի մտի դրի հաւատունի ըլլալ . մարեշաղուհիէն խրատ և հրաման ուղեցի . ասիկա շատ վշտահար եղաւ, այլ ըսաւ ինձի « Քեզի բարութիւն ընել ուզելով այնքան գէշութիւն ըրի որ, ալ քու որոշումի դէմ կենալու իրաւունքը չ'եմ դգար : » Շարլը աւելի բուռն կերպով զիմպիր եղաւ, աղաչեց, երգում ընել տալ ուզեց որ կոյս չ'ըլլամ, այլ ես ըսի անոր . « Շարլը, թո՛ղ երթամ այն տեղը ուր միայն ինձի ներելի է անգաղար զքեկ յիշել »

Այս ըսաւ հաւատունի օրիորդը և մէկէն իր խօսքը կտրեց : Ես շարունակեցի իրեն դարմաներ ընել, այլ զմբաղդաբար անօգուտ եղան . հոկտեմբերի վերջերը մեռաւ անիկա . ընկաւ հողին վրայ աշնանային յետին տերեւներու հետ թառամեալ :

Վ Ե Ր Զ .

Համարատու Տըլէզը :

ԱՐԵՒԵԼՔ

Ամիսը երկու անգամ կ'ելլէ, մէկին էւ տասնըհինգին, ամէն մէկ թիւը
երկու թերթ ութնամս :

ԳԻՆ ԱՏՈՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ԲԱՐԻՁ	ՕՏԱՐ ԵՐԿԻՐ
ՏԱՐԵԿԱՆԸ 20 ֆ .	ՏԱՐԵԿԱՆԸ 26 ֆ .

Ինչ որ շարադրութեան կը վերաբերի առ Ս. Ոսկանեան տապաւնու է
(rue de Seine, 21) :

Ձեռագիրները եւ չ'են տրիր , եթէ չը տըպին , կ'այրւին :

Անանուն յօդած մը չը հրատարակիր . ֆրանսայի օրէնքի դէմ է :

Անվճար նամակը կամ ծրարը կը մերժուի :

ԳՈՐԾԱԿԱԼՔ

ՊՕԼԻՍ Յարցի Ա. Պէրպէռեանի Գրատունը
ԻԶՄԻՐ Յարցի Արիարեանի Գրատունը :
ՅԵԳԻՊՏՈՍ Յարցի Տ. Գառպարեան Նղրարք :